



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

fra  
Nytorv  
til  
Kødby

FRA  
NYTORV  
TIL  
KØDBY

# FRA NYTORV TIL KØDBY

Træk af den københavnske torvehandels historie



*Udgivet i anledning af  
firmaet P. Andersens 100 års jubilæum  
19. april 1964*





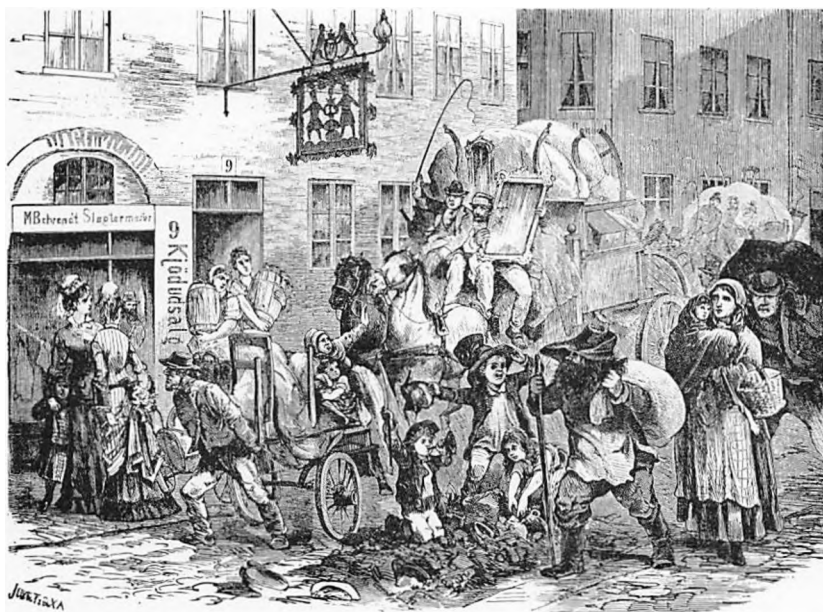
**P. ANDERSEN, KØBENHAVN**

"Man is a carnivorous production,  
And must have meals, at least one meal a day;  
He cannot live, like woodcocks, upon suction,  
But, like the shark and tiger, must have prey;  
Although his anatomical construction  
Bears vegetables, in a grumbling way,  
Your laboring people think beyond all question,  
Beef, veal, and mutton better for digestion."

*Fra Don Juan* of Lord Byron.

# I

Gaderne flød – som det var flyttedagens faste tradition, – med alskens rod. De oversvømmedes af halm og gammelt skrammel fra de hundreder af oprydninger, både hos godtfolk, der skulle skifte bolig, og andre af borgerskabet, som nøjedes med dagens bekvemme adgang til at blive af med gammelt ragelse.



*April flyttedag i København 1864.*

Byens *skarnfogeder*, som havde ansvaret for det, man nu kalder renovation, havde nok at gøre med at få ryddet en smule op – thi, som det hedder i en tilsyneladende fuldt berettiget klage: »Borgerne benytte lejligheden til at udføre allehaande Uhømsk og Skarn af deres Gaarde . . .«

Sådan formede en flyttedag sig i det gamle København, – et stort og uoverskueligt roderi tvende gange om året, på den tredje tirsdag i april og i oktober.

## 2.

Var det i reaktion mod flyttedagens virvar og sjusk, at gårdskarl *Peter Andersen* på april flyttedag 1864 tog beslutningen om, at nu skulle der for hans private forretnings vedkommende bringes orden i sagerne? Uanfægtet af tidens vanskeligheder og de lidet opmuntrende efterretninger fra krigsskuepladsen i Slesvig tog han netop på denne tirsdag d. 19. april beslutningen om at bringe formaliteterne i orden og få firmaet P. Andersen således grundfæstet og etableret, at ingen med nogen ret kunne øve kritik mod dets lovformelige virke.

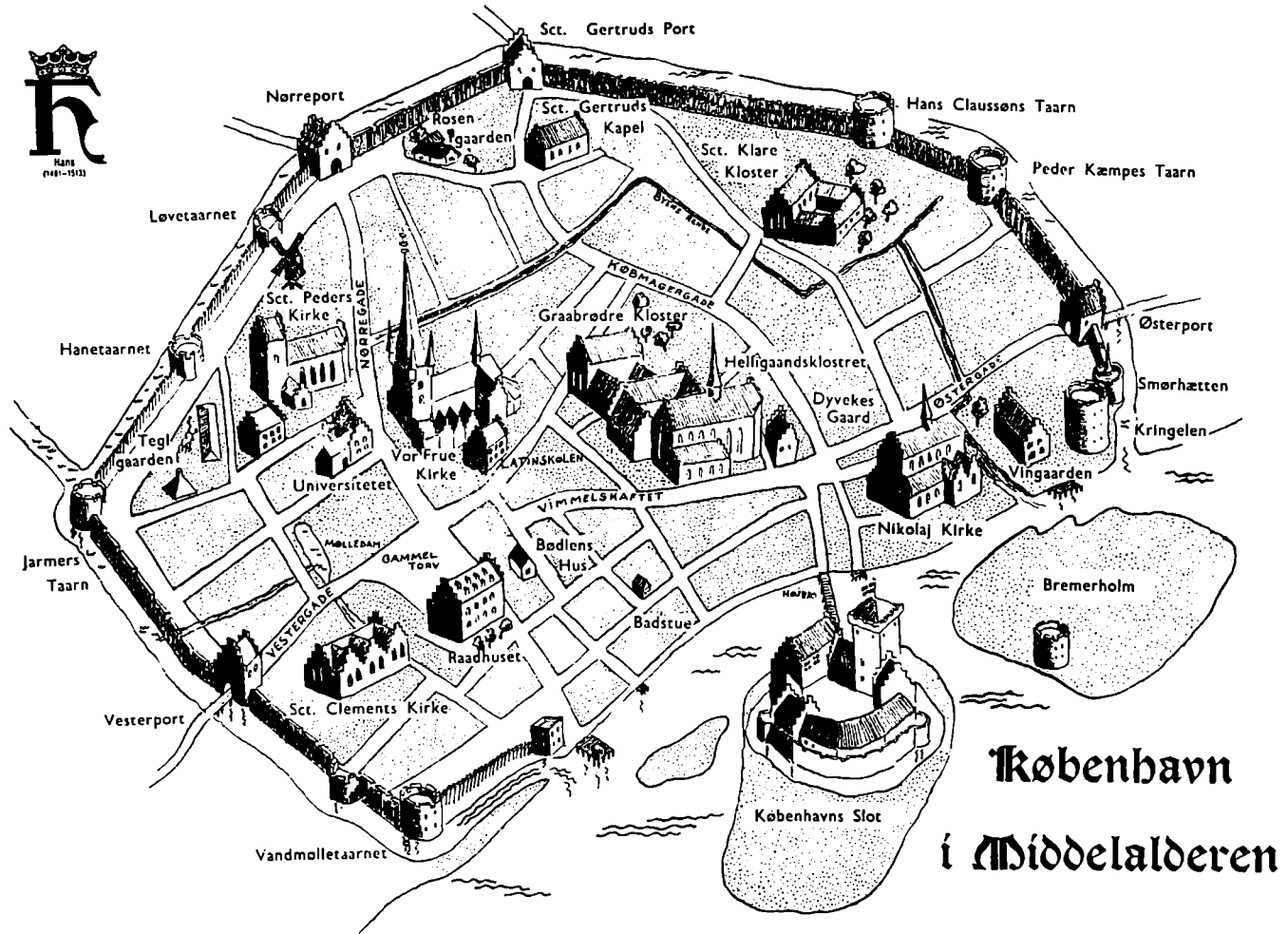
Til en begyndelse fortsatte Peter Andersen sin handel efter det gamle mønster som betroet tillidsmand og kommissionær for bønderne, der var agtet til bys og havde opstaldet på de gamle gjæstgiverier i Vestergade, langs Volden og på Halm-torvet. *Tre Hjorter, Ny Knapstedgaard* . . . for blot at nævne nogle af de mere kendte. Her hentede han størsteparten af sine kunder, men efterhånden blev kommissionsforretningen fastere knyttet til torvet, og da det rigtig kom i gang, fik firmaet sin egen gård på Nytorv – hin tids centrum for slagteres og høkeres handel med de varer, som sjællandske bønder bragte til torvs.

I forretningens fortsatte virke har man holdt sig til samme princip stadig at have den nærmeste kontakt med centret for handelen. Således er udviklingen blevet fulgt fra Nytorv over Kvægtorv og Flæskehal til den nye, hvide Kødby.

Nu har dette skrift ingenlunde til hensigt som hovedemne at skildre et enkelt firmas historie, men blot at betragte dette som en af illustrationerne til udviklingen i den københavnske torvehandel gennem det sidste århundrede.

Lad os da forsøge at kaste et blik tilbage og se på vilkårene, som de var for slagteres og høkeres handel dengang – og derved give en smule baggrund for de forhold, hvorfra den primitive torvehandel med dens senere udvikling over Kvægtorv, Flæskehal og Kødby havde sit udspring.

---



**København**  
**i Middelalderen**

## II

Helt tilbage fra middelalderen, da det lille fiskerleje *Havn* voksede op til et bysamfund, var stadens naturlige forsyning med kød og naturalier dét, som bønderne bragte ind – først fra omegnen, senere fra hele Sjælland.

Slagternes privilegium stammer fra Christian I's tid. I april 1451 nedfældede kongen principperne for kødmangernes handel og gav dem eneret på at sælge fersk kød til borgernes forsyning. Dog var visse efterårsmåneder undtaget.

Det var nemlig ikke usædvanligt, at borgerne havde en smule jord udenfor byen, og derfor også i mange tilfælde holdt kvæg. Og selv om man ikke havde jord – det var jo trods alt kun beskåret de lidt mere velbeslåede – kunne man sagtens inde i byen holde en gris eller to. Dertil kom, at familierne om efteråret slog sig sammen om fra oplandet at indkøbe et par lam eller en okse, som man derefter »delte«. Selv hos den fattige del af byens befolkning var slagtetiden en fortløbende fest, thi løn for arbejde indom hus eller på arbejdspladser betaltes dengang ofte i levende varer eller i naturalier af forskellig art. Derfor kunne man opleve, at der slagtedes hos fattigfolk, der aldrig havde haft mulighed for at eje et stykke levende kvæg.

Men udenfor efterårets slagtetid var det slagterne, der tog sig af kødforsyningen. Kun de aller mest velhavende var i stand til at holde sig selv med fersk kød hele året rundt.

Slagterne havde faktisk pligt til at have tilstrækkeligt fersk kød til salg på de såkaldte kød-dage: Søndag, tirsdag og torsdag. Og for at skaffe varerne havde de ret til at »ride paa Landsbyen og købe Øksne, Køer, Grise, Faar og Marsvin til deres Embeds Nytte og Behov«.

## 2.

*Kødmangernes* boder lå oprindeligt i *Tyskemannegade*, nogenlunde hvor Vimmelskaftet-Skoubogade nu ligger, og overflyttedes først senere til Kødmangergaden – ved en typisk sprogforvanskning er navnet senere blevet til Købmagergade, ligeså urimelig en forvrængning som det oprindelige Skobodernes ændring til det helt meningsløse Skoubogade. I gamle tider var det jo ofte skik at opkalde gaden efter borgernes erhverv: Skindergade, Brolæggerstræde, Skoboderne, Farvergade, Vognmagergade . . .

Slagterne havde dog også *deres* konkurrenter, – for det første *bønderne*, for det andet *fuskerne*. Og slagterne selv var næsten mest opskræmte ved *høkernes* virksomhed som mellemhandlere.

Bønderne havde på torvedage tilladelse til at bringe fersk kød ind til byerne, og i modsætning til slagterne havde de lov at sælge kødet *stykkevis*. Slagterne skulle sælge *pundevis*. Man ved at berette om rene tumulter i Helsingør, fordi slagterne i oprør mod bøndernes rettigheder simpelthen nægtede at sælge deres lammekød undtagen i hele fjerdingen. Borgerne var rasende og fik ved mobilisering af borgervæbningen tvunget slagterne til at sælge pr. pund; men da der til stadighed opstod spektakler – endda med blodige slagsmål på grund af slagternes genstridighed – gik myndighederne, byrådet, så



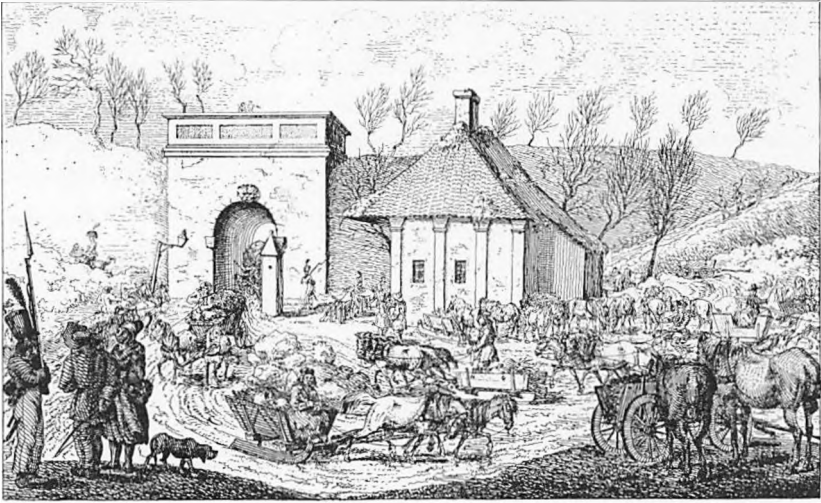
vidt, at de en overgang fratog slagterne deres laugsrettigheder og gjorde slagtning og salg af kød til fri næring.

Efter nogle få måneder blev dog freden genoprettet, men resultatet var, at slagterne på torvedagene måtte finde sig i, at alle deres kunder flyttede indkøbene over til bøndervognene på torvet. Balladen i Helsingør rygtedes jo over hele landet, og da slagterne i København også var begyndt at klage over bøndernes salgsrettigheder, behøvede byrådet kun vagt at ymte om en eventuel fratagelse af slagternes rettigheder, så blev der straks fred og ro igen.

### 3.

Torvebøndernes lod var ikke direkte lystelig. Langvejs fra kom de kørende for at gøre kødet fra hjemmeslagtninger i penge. Ofte måtte man undre sig over, at handelen kunne betale sig for dem. Det var nemlig ikke meget, man fik for sådan et læs kød – men nogen fortjeneste må det vel have givet, for strømmen af slagtervogne tog aldrig af. Mange vogne mødte endda op med hestekød, en vare der var billig på landet, hvor hestene som slagtedyrl ikke kostede væsentligt over hudens værdi.

Hvor stor eller hvor liden fortjenesten nu end var, må den have været ret sur, når man tænker på det skrækkelige rakkertiliv, det var at skulle køre til hovedstaden, især da det som regel foregik om natten, om vinteren ofte i bidende frost eller forrygende snestorm. Det skete endda mange gange, at de arme bønder ikke nåede frem, fordi deres vogne med de usle krikker, de havde spændt for, stak fast i snedriverne. Hvis stormen løjede af, og det var muligt at køre videre, havde de dog den trøst, at kødet sædvanligvis ikke var fordærvet, fordi naturens isskab sørgede for, at det forblev velbevaret. Man har



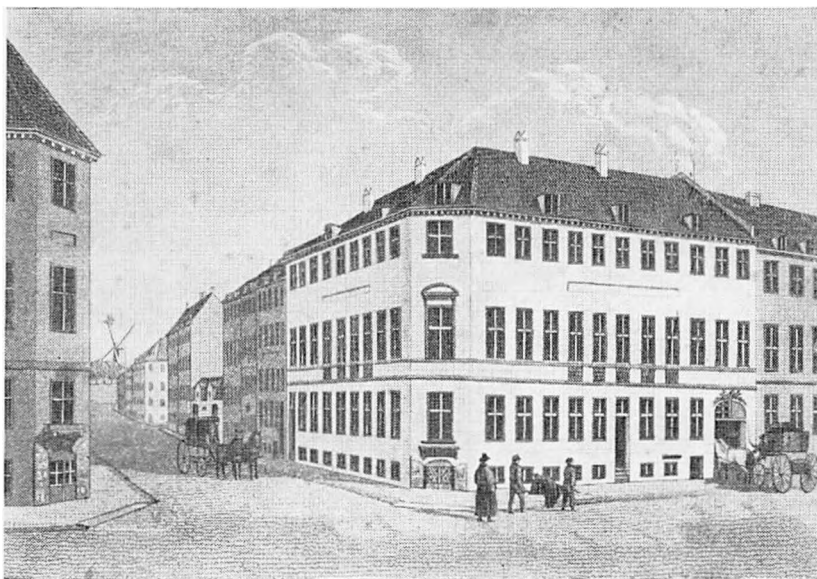
*Bøndervognene kører ind ad Vesterport.*

hørt om landslagtere, der har været op til ni dage om at nå frem til København fra – Ringsted.

Disse farende hjemmeslagtere havde faktisk kun én trøst på turen, besøget på den række af landevejskroer, som flankerede landevejen. Og den kendsgerning, at man på udturen som regel kun havde de færreste småskillinger at rutte med gjorde intet, for her kunne gives kredit. Krofolkene vidste jo, at de kørende vendte velbeslåede tilbage, og så kunne de afgøre deres regnskab. Og vé den, der hastede forbi en sådan kro-kreditor uden at klare sin gæld, – han var da for evigt udelukket af den kreds, som i stormfulde eller frostbidende nætter trygt kunne træde ind i den varme krostue, selv om han ikke havde så meget som én skilling på lommen.

Ja, vel var de varme, disse hyggelige krostuer, hvor hede toddy'er og iskolde dramme skylledes ned sammen med bugnende fade af fedt flæsk og dybe fade med kål. Men kulden blev jo ikke derfor mindre, når turen ind til staden fortsattes

efter én eller måske to timers rast, for frem skulle man – og helst i god tid. Det var ofte grumme forkomne folk, der nåede ind til hovedstaden, og der var ikke meget at sige til, at de også skyndsomt søgte ly i en af de mange gæstgivergårde, som var at finde omkring Nytorv og her især på Vestergade, der faktisk var én række af herberger og traktørsteder. Her lå *Prindsen*, *Skibet*, *Rosen*, *Vinkanden* og den berømteste af dem alle *Tre Hjorter*, som netop især besøgte af ankomne landmænd, proprietærer, forpagtere og andre gode folk med tilknytning til torvet.



*Tre Hjorte*  
Vestergade N. 12  
Kjøbenhavn.

# III

Nytorv–Gammeltorv var gennem årene blevet stedet, hvor der handlede med alt, hvad der hørte til en efterhånden ret stor bys daglige fornødenheder lige fra kød og levende fjerkræ til sivmætter og ris i bundter.

Oprindeligt eksisterede Nytorv slet ikke! Der fandtes kun Gammeltorv – slet og ret *Torvet* eller *Kjøbenhavns Torv*.

Byens første rådhus var bygget i det 14. århundrede og lå faktisk tværs over Gammeltorv–Nytorv, på linie med Nygade–Frederiksberggade og med front mod Gammeltorv. Det nuværende Nytorv var mark og haver, så decideret »bagsiden« af rådhuset. Københavns andet rådhus var derimod beliggende på hjørnet af Nørregade og Studiestræde, som derfor dengang havde navnet Rådhusstræde. Under Christian I udlåntes rådhuset til det nystiftede universitet for et tidsrum af ti år, men allerede fire år senere overtog universitet bygningen helt, fordi der i mellemtiden var blevet bygget et nyt rådhus, det tredje på det nuværende Nytorv. Dette rådhus lå på samme plads som byens første og var en bygning uden særlige ornamenter – noget der dog blev rettet eftertrykkeligt på, da den byggeglade Christian IV tog sig for at forskønne bygningen, som forblev Københavns rådhus indtil 1795! Under den store ildebrand, som rasede i de tre dage, d. 5., 6. og 7. juni, blev rådhuset ligesom så mange andre gamle bygninger offer for luerne.



Hvor store de materielle skader var under denne den største af Københavns brande gør man sig begreb om gennem de tal, som stadsbygmester *Meyn* havde at berette: Nemlig at der i 55 gader brændte intet mindre end 941 huse og gårde. Derudover blev andre 22 ejendomme mere eller mindre beskadigede. De vigtigste offentlige bygninger, der nedbrændte foruden regeringsbygningerne på Holmen var følgende: Nikolai Kirke, Rådhuset, Vaisenhuset, Valkendorfs Kollegium, Stadsens Arresthus og Materialgård, den højtyske jødiske Synagoge i Læderstræde, Petersens Jomfrukloster og Budolphi Kloster, Løve- og Vaisenhusapoteket, de to kongelige præstegårde ved Gammelstrand og i Hyskenstræde, Kratzensteins professorbolig i Studiestræde (begge hans børn indebrændte) og endelig Nikolai Sogns arbejds hus i Laxegade.



*Nylorv med det gamle rådhus, omkr. 1600.*



*Fra Københavns brand 1795. Den 6. juni, Rådhuset i flammer.*

De brandlidtes antal blev opgjort til 5.770 personer (3.673 voksne og 2.097 børn) og blandt disse fandtes folk af alle stænder og næringsveje. Det var, hvad H. C. Andersen ville kalde en gruelig katastrofe.

Efter branden påbegyndtes i langsomt tempo genopbygningen af dette brandlidte indre København, og mange af de torve og pladser, vi kender rundt om i byen, stammer fra den tid – og blandt disse sammenlægningen af Gammeltorv og Nytorv til én plads.

Gennemførelsen af dette sammenlægningsprojekt skete ingeniørlunde under umiddelbart bifald fra borgeskabet, men æren for sammenlægningen tilkommer førnævnte Meyn og stadsinspektør *Rawert*. Modstanden skyldtes dels, at man ønskede at placere det nye rådhus på samme sted som det

gamle, ikke mindst fordi man anså det for utilladeligt ikke at benytte de gamle solide fundamenter og de hvælvede kældre. Meyn og Rawert fik imidlertid deres vilje, og fra Rawerts hånd findes følgende udtalelse herom:

– Hvad Staden har vundet i Skønhed ved denne store og herlige Plads falder hver Mand i Øjnene, og ikke mindre have de angrændsende Beboere profiteret ved denne friere Udsigt.

---



# IV

*Hver* onsdag og hver lørdag var torvedag. Det var ikke mange ting, man ikke kunne få her. Der blev falbudt alle slags korn, gryn, æg, smør, ærter, fedevarer, kalve, svin, fjerkræ, kul og brænde, hø, halm, strøelse, riskoste, tøndebånd og egetømmer. Amagere og andre urtegårdsfolk måtte sammen med fiskeblødere sidde ved siderne af torvet – dog kun hvis de ikke generede færdselen. Men forøvrigt holdt de fleste grøntsagsfolk til på Amagertorv og fiskerne ved Gammelstrand.

Der var et myldrende liv på sådanne torvedage, og man kan godt i dag sørge en smule over, at dette farveprægtige og levende skue er blevet afløst af kedsommelige rækker af parkerede biler.

Men et hårdt slid for de handlende var det, hvad enten de nu kom fra landet eller var københavnske opkøbere eller kommissionærer. Man skulle være tidligt på benene, og havde bønderne det koldt på deres indtur til hovedstaden, så var det ikke mindre koldt for byens egne beboere, der måtte være på benene fra omkring klokken fem om morgenen – og ikke kunne slippe af før sent på eftermiddagen.

Idel idyl var torvelivet ej heller. Forordningerne om handelsorganisering går langt tilbage i årene.

## 2.

Torvet var i kraft af ældgamle traditioner helligt, og torvets fred og den frie handel skulle værnes. For det var dog en skandale, at hæderlige, satte borgerkoner mødte på torvet eller råbte en forbigående bondes torvevogn an, og så ikke havde chance for at få sig en and eller lammefjerding, fordi de knapt nok kunne komme hen til vognen.

Hvis var skylden? Nogle siger *høkernes*, og høkerne – hvis lidet misundelsesværdige stilling som fattige mellemhandlere senere skal omtales – hævder, at det var misliebige løse eksistenser uden borgerskab, hvis opkøb hos bønderne og sjakren videre med varerne ødelagde den legitime handel.

Som en flok gribbe kredsede disse opkøbere, der for det meste synes at have været af kvindekøn, omkring bøndervognene, allerede inden disse nåede ind til staden. Det var ikke sarte damer, disse sælgerkoner, der antastede vognen og fulgte med, hver med en hånd på en side flæsk eller en bønne smør eller skinke, som de bandede og svor på, at de havde købt. Når vognen kom ind til torvet, blev den tømt med det samme. Det var ofte næsten umuligt for et almindeligt menneske at kunne købe varer til torvepris. Prøvede en husmoder at komme nær, blev hun puffet tilbage af sælgekonerne, der hujede og skældte ud. Selv bysvendene havde besvær med at splitte dem ad og bane vej for husmødrene.

Forgæves skred lovmagten ind mod dette uvæsen, der var til lige stor skade for husmødrene som for de rigtige høkere. I de gamle bestemmelser læser man rammende betegnelser som »Vinkelkøb«, »Udbyttens« og »Varefordyrelse«. Man prøvede på at opildne bysvendene – datidens politibetjente – ved at give disse lov til at beholde halvdelen af de ulovligt indkøbte varer, som de kunne lægge beslag på. Men heller ikke de kunne hjælpe. Så skred man til skarpere forholdsregler.



*Bøndervogne ved Acciseboden. Nørreport.*

På hjørnet af Nørregade og Vestergade og på Amagertorv opstilledes tre halsjern. Enhver, der blev grebet på fersk gerning med hånden på varer på en vogn, eller som købte mere end til sit eget forbrug, mistede sit indkøb og blev uden nåde låset i gabestokken. De arme syndere, som her blev opstillet til almindelig spot, bidrog deres til at give torvet liv.

Slagterne betragtede i denne periode høkerne som ubehagelige konkurrenter og havde desuden andre fjender at bekæmpe – de såkaldte fuskere og bønhaser, hvormed sigtes til autoriserede opkøbere, der på en eller anden måde havde sikret sig mere eller mindre gode varer, som de på datidens sortbørser forhandlede videre og derved påførte slagterboderne en ubillig konkurrence.

Helt gribende virker – i sin pudsige stil – et indslag fra *Politivennen* så sent som dette forunderlige tidsskrifts nr. 531, løverdagen den 4de marts 1826:

»Som bekjendt er ethvert Laug udsat for Indgreb i dets Rettigheder af Bønhaser og uberettigede Fuskere; men der gives vist næppe noget Laug, der krænkes meer af slige Personer, end Slagterlauget, af de saa kaldede Fuskere. Disse bestaae af ærkedovne, liderlige og opsætsige Svende, der paa Grund af disse smukke Egenskaber, ikke ønske Condition, ligesom det eiheller var raadeligt for nogen Mester at tage dem i Tjeneste. For desbedre at kunne tilfredsstille disse deres Tilbøieligheder slaae to eller flere sig i Compagnie og drive Fuskeri, hvilket ikke alene gjør Laugsmestrene stor Afbræk i deres Afsætning, men endog har uberegneligt skadelige Følger, for mangfoldige Menneskers Liv og Sundhed.

For, paa Andres Bckostning, at tilvende sig desstørre Fordeel opnuse de, hvor syge Creaturer ere tilkjøbs; disse tilforhandle de sig for en ringe Betaling og ombære nu det bedærvede, for Liv og Sundhed høist skadelige, Kjød, overalt i Byen, og paanøde, deels ved rosende Overtalelser, deels ved Trudsler, Beboerne deres giftige Varer, imod et Par Skillings bedre Kjøb, end den almindelige taxtmæssige Priis, ja, de undsee sig end ikke ved, især hvor de træffe Fruentimmer alene hjemme, at bruge Magtsprog og Skjældsord, for, paa denne Maade, at vinde Afsætning. – Men ikke alene derved vide de at forskaaffe sig en stor Afsætning; de driste sig endog til, at falholde deres Varer paa offentlig Gade, fornemmelig paa Hjørnet af Adelgade og Hjortelængen, en Plads, de i deres Sprog, kalde *K y s t e n*. Enhver, der har Lyst til at overtyde sig herom, kan kun passere dette Strøg, Søndag Formiddag, endog midt under

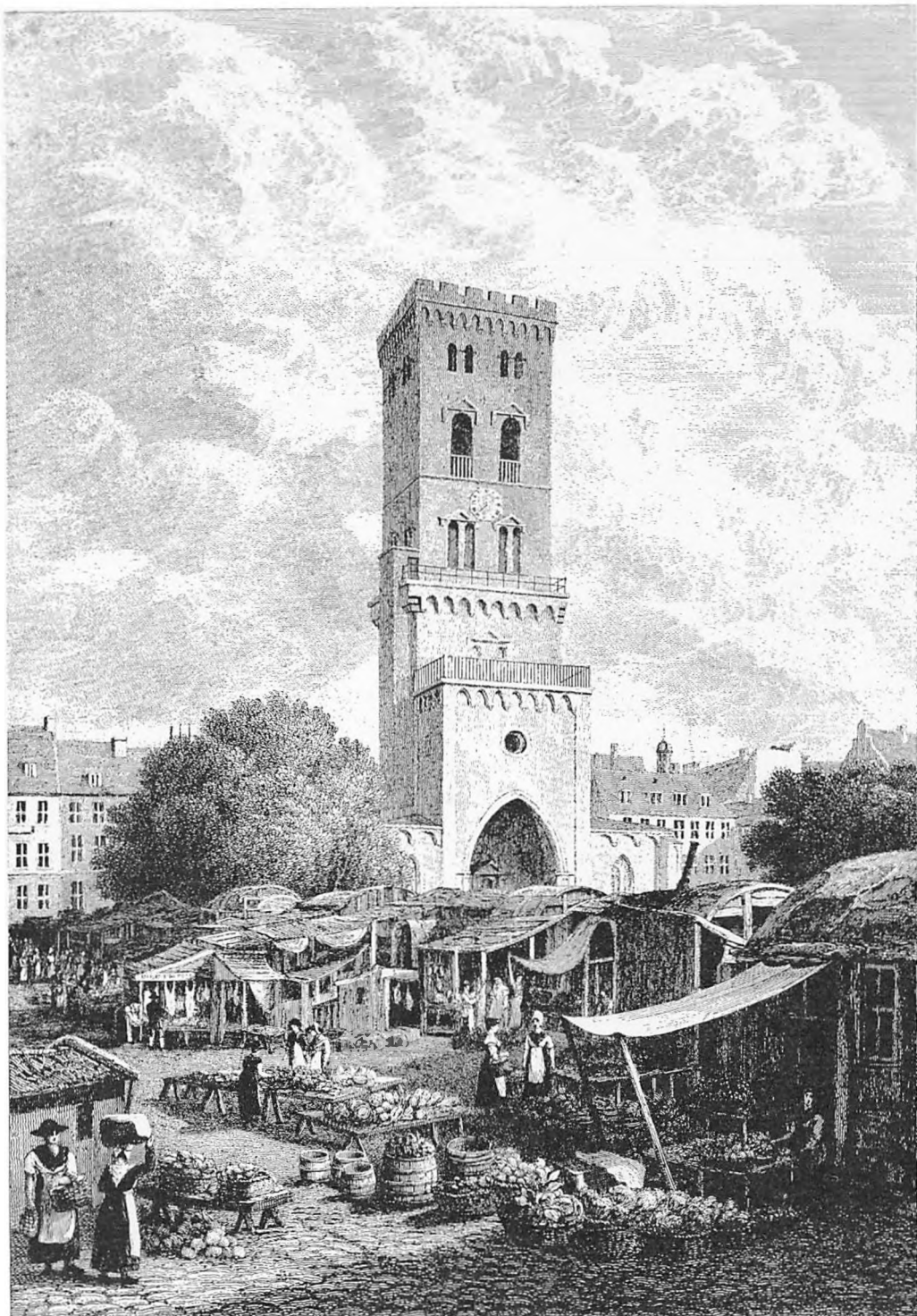
Gudstjenesten, og han vil da ikke mindre undres over deres Frækhed, end væmmes over det Kjød, de falholde.

For at unddrage sig Politieofficianternes Opmærksomhed have de Skildvagter posterede i de tilstødende Gader, og tye, paa disses Vink om hines Nærmelse, ind i de nærmeste Porte og Gadedøre, samt ned i Kjelderhalsene, hvor de uforstyrrede fortsætte deres Handel, da Kjelder mændene, ved samme Lejlighed, faae god Aftræk paa deres Øl og Brændevin.

Bemældte Fuskere have større Afsætning end man skulde troe; thi de Fattige, der behøve en Skillings Kjøb, tye i flokketal til det før nævnte sted, K y s t e n, og tilforhandle sig da, ikke sjeldent, en Sygdom, der vist nok ofte har Smitte,\* ) og undertiden Døden, til Følge.«

Trods alle besværligheder var det nu nok slagterne, der havde fat i den lange ende – de havde myndighedernes bevågenhed, deres interesser nævnedes til en vis grad, forlængst var de etableret som *laug*, og de havde erhvervet sig en så stærk position, at bystyret i visse perioder faktisk blev tvunget til at sætte hårdt mod hårdt for dog også at varetage de jævne borgeres interesser.

\* ) Hvilken Indflydelse har ikke Sligt paa Fattigvæsenets Apotheker-Regning!



*Boder ved Nikolaj tårn.*

# V

Pligten til at holde byen forsynet med friske kødvarer medførte helt naturligt, at der måtte foregå slagtninger i selve staden. Foruden slagterboderne oprettedes af de større slagtere egentlige slagtergårde – og med den tids begreber om sanitære foranstaltninger var det ikke lige lækkert alt sammen.

Med rette blev der ustandseligt klaget over, at slagterboderne, der dengang befandt sig på hjørnet af Skindergade og Klosterstræde, om sommeren udbredte en så rædselsfuld stank, at det ikke var til at opholde sig, endsiige bo i nærheden, og det var jo mange mennesker simpelthen tvunget til. Desuden fyldtes rendestene og alle andre slags fordybninger med blod og snavs, og det var måske ikke helt med urette, at borgerne gav denne urenlighed skyld for den frygtelige pest, der hærgede København i 1577.

Hvor ubehagelig en sådan tilsvining af gader og stræder kunne virke, fremgår af følgende lille indlæg fra *Politivennen*, 1826, som illustrerer gadernes tilstand. En indsender stiler sit bønnskrift:

– Til Eieren af Gaarden Nr. 120 i Løvstræde.

„Na, min Herre! Cæg et Brædt over Deres Rendesteen uden for Deres Port; — vi Menneffer ere, som De veed, kun meget usuldfornne Væsener, og selv den, der af Naturen er bedst udrustet, har dog kun hvad Been angaar, faaet to; det vil derfor ikke undre Dem, om han nødig vil miste eet, ved et fald i Deres Rendesteen.“

Såfremt rendestenen midt i gaden flyder med affald fra en slagtergård må man indrømme berettigelsen af den ærede indsenders henstilling.

Kong Frederik III's berømte statholder i København, *Christoffer Valkendorf* havde allerede i 1577 udstedt forbud mod al slagtning indenfor voldene, og i 1583 – seks år senere – opførtes byens første slagtehus med fjorten boder, hvor slagterne for fremtiden kunne udøve deres håndværk. Denne hine tiders »kødby« var beliggende lidt syd for Kongevejen, omtrent der hvor Frihedsstøtten nu befinder sig. Fra den tid stammer slagternes tilhørsforhold til Vesterbro.

Men Valkendorfs slagtehus eksisterede kun i ca. 75 år.

Der høres ikke tale om det efter Svenskekrigen 1658–1660, og det må antages, at det har delt skæbne med de andre bygninger uden for portene, da Københavns borgere i august 1659 afbrændte forstæderne, for at fjenderne ikke skulle finde nogen dækning under belejringen. Slagtehuset blev ikke genopført, og efter belejringens ophør fortsatte man med at udføre slagtingerne indenfor voldene, i slagternes ejendomme.

## 2.

Springer vi nu ca. 100 år frem i tiden er Valkendorfs store fortjenester så nogenlunde gået i glemmebogen. Storslagterne var bleve højfornemme, rige og betydende borgere, der havde så megen magt, indflydelse og så rigeligt med penge, at det var svært at forhindre dem i at gøre, som de ville. Adskillige af dem byggede fornemme ejendomme midt i byen og indrettede her deres private slagtegårde. Og de varetog i højere grad egne interesser, end de tog hensyn til sanitære forhold og medborgeres ve og vel.





*Christoffer Valkendorf, 1525-1601.*

Der skulle en – i øvrigt opsigtvækkende – privat strid til for at gøre en ende på disse tilstande og medføre en gennemgribende ændring.

I Købmagergade boede vinhandler *Niederzieher* i sin egen ejendom, der var beliggende et par matrikelnumre fra det sted, hvor i dag posthuset findes. Naboejendommen blev i 1774 udbudt til salg, da ejeren afgik ved døden, og den nye ejer var den store slagtermester *Hans Pedersen Grau*, der straks indrettede ejendommen til slagtergård. Men ikke nok med det; han benyttede kælderen som kreaturstald, hvilket blandt andet medførte, at alskens uhumskehed sivede ind i vin-kælderen ved siden af.

Selve slagtergården var så snæver, at stanken om sommeren trængte ind i nabohusenes værelser og faktisk umuliggjorde ethvert ophold der. Niederzieher klagede til magistraten i sommeren 1775, og efter en nærmere undersøgelse af forholdene meddeltes det Grau, at hans gård »ikke var bequem til slagterie«. Grau erklærede imidlertid rent ud, at han ikke agtede at flytte eller at ophøre med slagtning, eftersom der ikke fandtes nogen kongelig anordning, som forbød det. Valkendorfs dekret fra omkring 1680 var udstedt på et tidspunkt, da byens statholder faktisk havde enebestemmelsesret, således at hans beslutninger kun kunne appelleres til kongen personlig.

Efter Graus vægring blev stadsbygmesteren, stadslægen, ja selvste *Collegium Medicum* sat på opgaven og foretog en nøje undersøgelse af alt, hvad der foregik i ejendommen trods Graus voldsomme protester. Der blev derefter udfærdiget en fælles erklæring, hvori det hed, at tilstandene var skandaløse, og at der i samtlige nabohuse herskede en ganske rædselsfuld stank, som endog forplantede sig ud på selve gaden.

I slutningen af januar 1776 fik Grau derfor ordre til at ophøre med slagteriet, eftersom »saadant strider aabenbare mod god Orden og den i en stor By saa høist fornødne Renlighed«, hvortil føjedes, at magistraten »befaledes at overveje og foreslaa, hvorledes Slagtergaardene burde være beskafne«.

Følgen heraf blev reskriptet af 4. december 1776, hvori det bestemtes, at *alle slagtergårde* så vidt muligt i fremtiden skulle anlægges *omkring ved voldene* og i *udkanten af staden*, og under alle omstændigheder hverken i de reelleste gader eller i de smalleste gyder, stræder og gange. Ligeledes blev det under bødestraf forbudt slagterne at have kød til salg i deres huse, »endsige udhænge det i Porte, Forstuer eller udenfor Husene«; alt kødsalg skulle foregå fra slagterboderne og fra de anviste torvestader.

Ikke alene Grau gik dette ud over, og der herskede megen bitterhed blandt de slagtere, der på forskellig vis havde draget omsorg for at have sådanne lokaler midt i byen, hvor slagtningen ikke var til gène for medborgerne, og hvor de fleste renlighedskrav overholdtes – selv om disse naturligvis var væsentlig mindre end dem, man stiller i dag. Men modstanden blev brudt – slagterierne skulle væk fra centrum, og det kom de.

Dette skisma mellem myndigheder og slagtere var imidlertid ikke det eneste.

Også på anden vis havde myndighederne set sig nødsaget til indgreb overfor slagterne, idet man beskyldte dem for gennem deres laugsbestemmelser at hindre den fri konkurrence og skrue priserne i vejret. I Christian IV's tid kom det til et klimaks. Kongen havde aldrig været nogen tilhænger af laugsvæsenet, og havde allerede i adskillige år givet et stort antal håndværkere indenfor alle brancher ret til at drive deres næring, uden at de behøvede at være medlem af noget laug. Og den 19. juni 1613 tog kongen skridtet fuldt ud, idet han ved kongelig forordning ophævede al laugstvang og indførte faktisk næringsfrihed.

Kongen støttede sin beslutning på godkendelsen af en klage fra 1610, hvori det om slagterne hedder, at »de ikke holde deres embeder vedlige med oxekjød«, og at de nægtede at sælge oksekød, hvis man ikke samtidig købte lammekød. Til at begynde med gav byrådet såvel inden- som udenbys folk ret til at sælge kød på Nytorv til en bestemt pris. Det hjalp imidlertid ikke meget; de nye torvesælgere syntes blot at gå i kompagni med deres konkurrenter, slagterne, med hensyn til at kræve priser og klausuler under salget, og der blev til stadighed klaget over, at »nogle faa Personers Egennytte graverer den ganske Gemene«, hvilke på moderne dansk med et entreprenør-udtryk oversat til slagterisprog kan karakteriseres som en art »mestergriis«.

Siden da eksisterede laugene nærmest som »foreninger«, selv om det jo er en kendt sag, at laugenes indflydelse holdt sig halvtredie århundrede endnu, om ikke lovmæssigt, så dog som en slags frimureri, som det var svært at komme udenom for håndværkerne, hvis de da ville sikre sig arbejdsro i staden. Og givet er det, at laugsinstitutionen var en så integrerende del af bysamfundet, at selv myndighederne i lange perioder – når der ikke var skærmydsler byrådet og laugene imellem – ganske glemte forordningen og krævede svende- og mesterstykke, selv om dette ifølge det kongelige dekret udtrykkelig var forbudt.

Priserne på kødvarer var i hine tider ikke som nu noget, der rettede sig efter tilbud og efterspørgsel – nej, borgmester og byråd fastsatte simpelthen *kødtaksterne*. Man behøver næppe megen fantasi for at kunne forestille sig, at øvrigheden trykkede slagternes og vel især bøndernes priser mest muligt. Man kan derfor med nogen ret sige, at *høkerne*, som udgjorde den mellemhandlerkreds, der kunne have forestilling om priserne på levnedsmidler efter vor moderne beregningsmetode, faktisk uden selv at være klar over det, kæmpede for den fri handel.

### 3.

For høkernes vedkommende var der ved en forordning af 1609 indtruffet en ikke ringe forbedring. De havde ved en kompromis-løsning opnået tilladelse til at købe på torvet i så vid udstrækning, som de ønskede – men dog først efter kl. 10. Tidspunktet for denne frie handels påbegyndelse markeredes daglig ved, at et særligt rødt-hvidt flag hejstes af de bysvende, som overvågede torvhandelen. Og det gik langt bedre end beregnet – blev faktisk til gavn for alle parter. Sidenhen har høkerne jo forstået at sikre deres stilling, og i dag indses det



*„Trafiksammenbrud" ved indkørsten til København gennem Nørreport.*

klart, at den sag de gennem så mange år havde kæmpet for og nu bragt til sejr, senere blev til slagternes og andre næringsdrivendes fordel end – som frygtet – til det modsatte.

Ikke mindst hvad prisdannelsen angik, fik frihandelsprincippet sin store betydning.

Tiden fremover hengik dog ikke uden evindelige stridigheder om kødtaksterne. Gang på gang var der sammenstød mellem bystyre, regering og slagtere. Retfærdigvis må dog bemærkes, at der var ligeså store vanskeligheder med andre håndværkere, ikke mindst bagerne.



*Episode ved Acciseboden: En kone gribes i at ville smugle en skinke ind i byen.  
Efter maleri af Vilhelm Marstrand.*

# VI

I 1767 var slagterne gået til magistraten og havde krævet kødtaksterne sat op på grund af de stadig stigende kvægpriser, men havde fået afslag, idet myndighederne ønskede at tage mere hensyn til »den fattige almue« end til de velbeslåede håndværkere, og under Struensee fik slagterne det heller ikke bedre. Denne utilfredshed med kødtaksterne medførte som tidligere misbrug, og i 1782 tog regeringen hårdt fat på slagterne, da det blev indlysende, at de ikke fulgte de faste priser, nægtede at sælge varer til alle, der ønskede at købe, og krævede køb af kvie- og kokød sammen med oksekød. Nu blev der fastsat bøder for denne trafik og endda udlovet dusører til tjenestefolk og andre, der anmeldte misbrug af denne art.

Først ind i det 19. de århundrede blev der fred mellem magistrat og slagtere, men da var *høkervirksomheden* også blevet så udbredt, at prisniveau'et var ved at blive bestemt efter nutidige principper, tilbud og efterspørgsel, og efterhånden som årene gik, udviklede prisberegningen sig automatisk i denne retning, således at magistraten langsomt mistede sin diktatoriske bestemmelsesret over kødpriserne.

Alt imens dette foregik, var torveordningen så nogenlunde faldet i lave. Varegrupperne udspecialiseredes til forskellige torvepladser – Nytorv var stadig det givtigste centrum for handelen med kød, men forholdene blev efterhånden for trange,

og kødboder rejste sig både på Graabrødretorv og Nicolai Kirkeplads.

Ældre medborgere vil endnu kunne huske de karakteristiske kødboder omkring Nicolai Kirkes kullede tårn – det var før brygger *Carl Jacobsen* forsynede det med spir og departementschef *Rentzmann* restaurerede selve kirkebygningen.

Dette skete i begyndelsen af 1900-tallet – men da havde kødboderne omkring Nicolai allerede eksisteret i over 100 år. Oprindeligt primitive og ganske maleriske, i hvert fald i sommertiden, hvor de lyste op i gadebilledet med deres sejldugstag over primitive slagterboder.

Direkte appetitvækkende eller lækre var de imidlertid ingenlunde.

I hin tids ugeblad, *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, 29de bind, 1818, udgivet af S. Soldin findes følgende:

»Man er nu i Færd med at bortkjøre Gruset fra St. Nicolai Kirkegaard, og en stor Deel Vogne ere dagligen sysselsatte med dette Arbeide. Det hedder, at der snart skal begyndes med Taarnets Istandsættelse, og man tillader sig derfor i den Anledning at gjøre følgende Bemærkninger. Da Hovedstaden efter Kjøbenhavns store Ildebrand 1795 og Bombardementet 1807 er blevet saa meget forskjønned, vil det sikkerligen være hensigtsmæssigt at sørge for, at denne Plads ei skal være en Vanzir for Staden, især da saa mange Reisende komme forbi her fra Hotel du Nord og den forrige Rauske Gjæstgivergaard paa Kongens Nytorv, til Hotel Royal ved Gammelstrand, og saa mange Herskaber dagligen kjøre her forbi, naar de tage fra de Kongelige Palæer og Amaliegaden til Omegnen af Christiansborg og Prindsens Palæ. I de ved den afbrændte Kirke anbragte Træhytter udsælges Kjød- og andre Spisevarer, hvorved de, især i varmt Veir, ikke allene udbrede en ubehagelig Lugt, men tillige yde et Syn, der i Middelpunkten af Residencen og paa et saadant Sted just ikke synes at være





*Slagterbod på Sct. Annæ Plads, omkr. 1820.*

det meest passende. Disse af Bræder sammenslagne Boutiker have tillige den Egenskab, at de let gennemvarmes af Solen, at de der i værende Varer letteligen derved kunne bedærvs, og at de ere farlige i paakommende Ildebrandstilfælde. Naar her endeligen skulde være saadanne Udsalgsboder, saa var det at ønske, at de, som paa andre Steder, blev regelmæssigen byggede af Steen. Enhver Leier vilde da nok heller betale noget mere for en Boutik, der, beqvemt indrettet, var fri for Kulde og Træk om Vinteren, og hvori Varene bedre kunde bevarer mod Hede om Sommeren. De vilde ikke trænge saa tidt til Reparation, og de Penge, der anvendes paa deres Indretning, vilde godt kunne svare Renter; og neppe behøvede man at frygte for at de vilde komme til at staa ledige . . .«

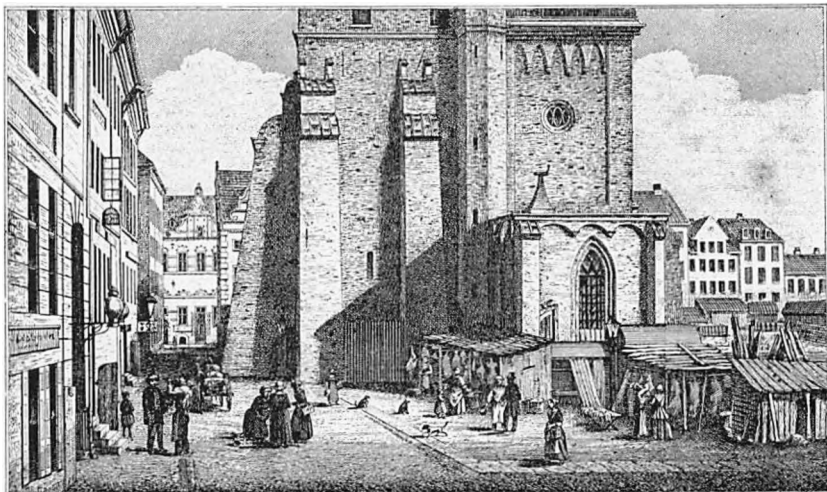
Og virkelig – andragendet, som fulgtes op af slagterne selv, blev imødekommet, nye slagterboder konstrueret, og opført i

noget dengang så fornemt som *støbejern* med rullejalousier og langt bedre sanitære indretninger. De forsvandt først i 1917.

Mange kendte københavnske slagtere har haft deres udsalg her ved Nicolai – og vor elskelige *Storm Petersen* arbejdede i sin ungdom som slagtersvend i en af kødboderne.

Som årene gik, blev forholdene i den indre by både på Ny-torv og »reservetorvene« for utidssvarende og for trange. Forlængst var tilførslen af kvæg og heste henlagt til pladser udenfor den egentlige by – Trommesalen og Vesterbro. Fra ca. 1800 var slagternes udflytning gradvis begyndt. Vesterbro, Frederiksberg og Valby blev de foretrukne steder.

Hvorfor gik det netop den vej – ganske ligesom vi også nu i det 20nde århundrede mærker en stadig forskydning af »centrum« mod vest. Og det var en ganske naturlig foreteelse for slagternes vedkommende, for hvor kom slagtekvæget fra? Ja, de kom jo netop vestfra, ude fra landet, og alt som København voksede, desto vanskeligere blev det for bønderne at få plads indenfor byens mure med deres kvæg; også af hygiejniske grunde – noget man begyndte at tage hensyn til for første gang i det 19de århundrede – var det langt mere praktisk at have slagterierne udenfor byen.



Lars Ulrikke Joh. Senf

*„Maven” - Slagterboderne ved Nikolaj Tårn.*

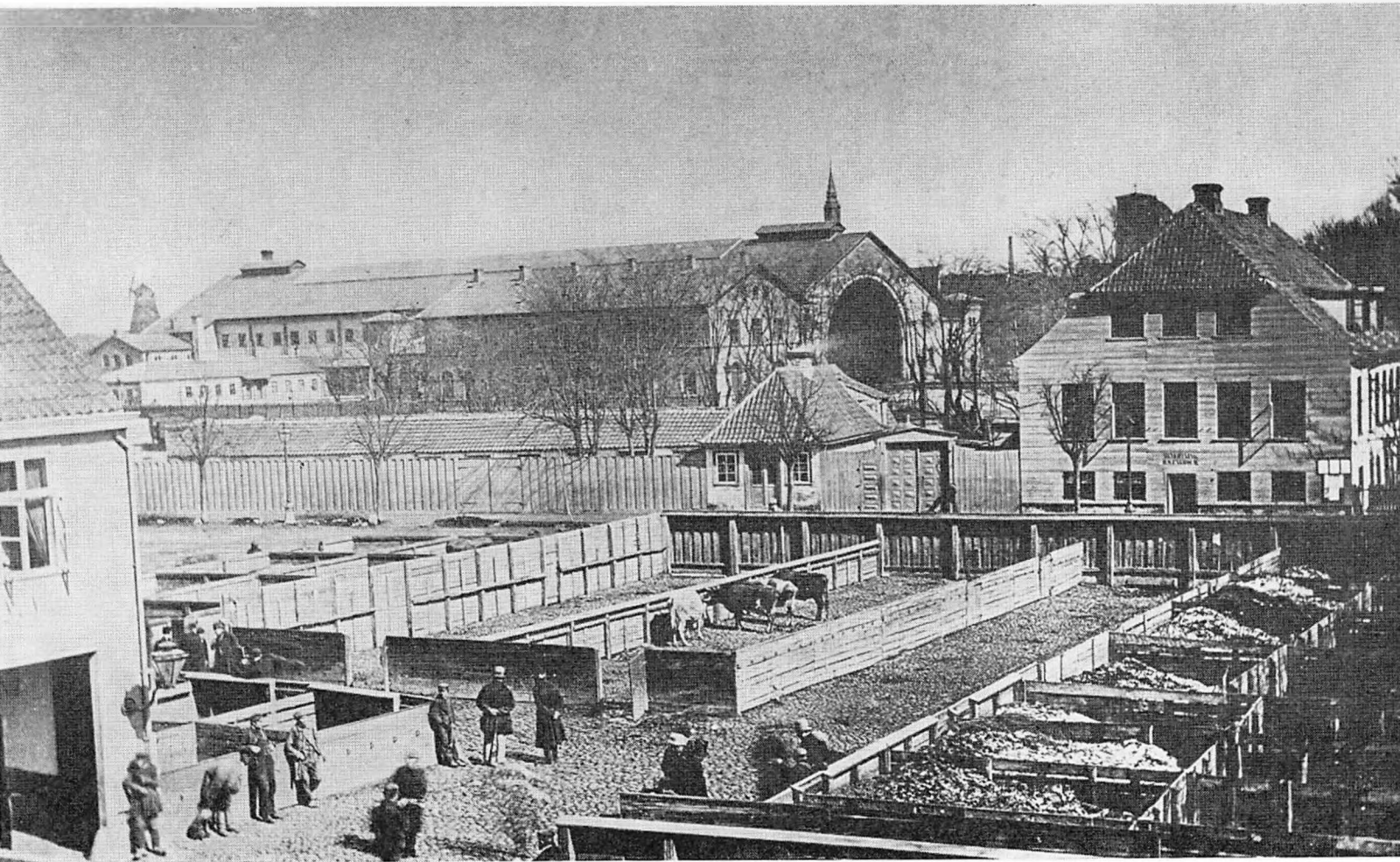


*Den „nye mave” ved Nikolaj Tårn, omkr. år 1900.*

# VII

Alt slagtekvæg kom til det daværende kvægtorv, der dengang lå, hvor Trommesalen befinder sig i dag. Navnet Trommesalen stammer forøvrigt netop fra den tid, fordi kvægmarkederne, der afholdtes hver onsdag og lørdag, indledtes med, at en vægter, der havde dette specielle job for en ekstraskilling, tampede løs på en stortromme og dermed bekendtgjorde, at kvæghandelen kunne begynde.

Når man i dag vandrer rundt i Kødbyen, er der i sandhed en ganske anden renlighed og hygiejne at finde end på Trommesalens kvægtorv. Der var rent ud sagt møgbeskidt. Pladsen var ganske åben og indeholdt nogle forfaldne gamle træfolde til kvæget. Hist og her var der brolægning af toppede brosten, men det meste var den bare jord, som i regnvejr hurtigt blev til mudderælte. Men liv var der, og salget foregik for størstedelen direkte mellem bonde og københavnsk slagter, mens mellemhandlere, kommissionærer, ikke optrådte i særlig stort antal. Og efter hver handel og håndslag drak man lidkøb i den lille lavloftede beværtning, der lå omtrent dér, hvor man senere kørte ind til Statsbanernes nu for længst nedlagte pak-huse. Pengene faldt altid kontant. Det gode, gamle slagord: »Vi stoler på Gud, alle andre betaler kontant« gjaldt også her. Man kendte ligeså lidt til kredit som til checks. Slagternes bank var chatollet hjemme i stuen, og bønderne havde den



*Trommesalen.*

noksom bekendte kistebund til skillingers og daleres opbevaring.

Slagterne og deres svende, som færdedes her, var et særligt folkefærd. Godmodige og hæderlige folk – men af temperament. Når man fra årle morgen og til middagssolen stod på himlen nærmest var begravet i blod, kom man ganske let i en stemning, der vel kunne minde om de vilde teutoners og cimbrers, når de i forgangne tider foranstaltede blodbad på deres fjender. Dampene fra blodet steg muligvis de ellers ganske fredsommelige godtfolk til hovedet, for man skulle sandelig vare sig for at komme sådan en slagter for nær, hvis man ikke benyttede sig af en urban tone. Disse karle, med blod til albuerne, og som havde dræbt og slået for panden i flere timer, lod sig bestemt ikke sige noget på, og kunne sagtens finde på at forveksle en lidt krakilsk medborger med en genstridig slagtetyr, og så vankede der bank, indtil blodet flød – og det var meget sjældent slagterens.

Hvilken forskel fra dengang og til i dag, hvor den fornemme hvidkitlede slagter står i sit af marmor og stål skinnende kødtempel, og man møder op som ydmyg tilbeder af bøf-guden for at sikre sig det rette stykke af det dyr, man nu den pågældende dag er mest ivrig efter at sætte tænder i.

*Slagtersvendene* dengang var flotte fyre. Folk med succès – selv uden Brylcreme. Kvinderne havde øjnene åbne for slagtersvendens utvivlsomme fordele; rent ud sagt var han jo på sin vis den direkte efterkommer af den berømte huleboer, der kæmpede for at vinde sin kvinde og, ifølge vittighedstegningerne, heller ikke veg tilbage for at bruge magt for at overmande den genstridige udvalgte. Prægtig var han da også at se på. I kraft af sit håndværk næsten altid stor af gestalt, og hans »arbejdsdragt« var skam heller ikke at kimse ad: Flot kasket på snur, elegant, rødtribet manchetskjorte, hvidt forklæde, hæftet op i en snip, blankt stål i hæfte ved siden, lange

skinnende skaftestøvler med folder. Det var nok et syn, som kunne få de unge og vel også de mere modne kvindehjerter til at banke adskillige taktslag hurtigere.

## 2.

Med flytningen af slagtergaden fra Købmagergade til Vesterbro forsvandt for så vidt et farverigt billede fra selve byen København, – ikke uden grund har slagtersvend og pige været et af genremalernes yndlings-objekter.

Men romantik og virkelighed forenes ikke altid. Kravene til nyordning lod sig ikke overhøre.

Første gang rejstes de af *Det kongelige Landhusholdningsselskab* ved et diskussionsmøde, hvor docent *Westring* holdt indledningsforedraget. Han udkaster tanken om et nyt og større kvægtorv med »Imødekommen af Landbrugets Interesser og for Dyrenes Vedkommende Omsorg for deres Bekvemlighed.«

Man indskrænkede sig ikke blot til at argumentere for et tidssvarende kvægtorv, men rejste også spørgsmålet, om ikke tiden var moden for indretning af offentlige slagtehuse.

Dette møde afholdtes i 1874, og tanken blev taget op af Københavns bystyre. Allerede fem år efter indrettedes ved Kalveboderne et primitivt kvægtorv til afløsning af Trommesalen, hvis saga som centrum for heste- og kvægtorv definitivt afsluttedes med Raadstueplakat af 25nde november 1879.

Noget større savn betød Trommesalens lukning ikke; alt for længe havde forholdene været aldeles utilfredsstillende, og de skiftende »forpagtere« af Trommesals-arrangementet, gæstgivere, som hentede deres indtægter ved beværtning af købere og sælgere, havde mere end presset citronen – indretningerne med båse til kreaturerne var primitive og aldeles

utilstrækkelige, og med hensyn til folk, der kunne gå til hånde, rakte hverken antal eller kvalitet til blot op i nærheden af det fornødne.

Forpagterne af Trommesalen må have haft ganske gode indtægter – de betalte med glæde den lille årlige afgift til kommunen for at blive »Tilsynsmænd«, som det hed.

Efter at Trommesalen, da kammerherre *Ahlefeldt* i 1718 skilte sig af med ejendommen, var gået fra hånd til hånd mellem øltappere og gjæstgivere, blev den driftige *Jacob Weydemann* dens ejer. Han var en af tidens store kreaturhandlere, opkøber af kvæg rundtom på Sjælland og sælger til de københavnske brændevinsbrændere og andre borgere, som holdt køer. Det var jo på de tider ingenlunde noget særsyn, at gode borgermænd havde kostald på anden etage i deres gårde – de stakkels kreaturer måtte hejse derop og kom sjældent ned, før de skulle slagtes. Gaders renholdelse og gårdes aroma prægedes af denne form for kreaturhold.

Weydemann og hans efterfølgere som Trommesals-torvets »forpagtere« hentede deres største indkomster fra den sikre kundekreds – bønder, prangere og slagtere, der daglig måtte færdes på torvet – og de havde formået at gøre *lidkøbs*-skikken til en såre givtig institution. Der førtes i *Politivennen* en større debat netop herom. Et par karakteristiske citater er ganske illustrerende.

*Til Manden i Trommesalen og til Hr. Sommersted i No. 58, begge paa Vesterbro*

Udsfyllige have yttret sig misfornøjede med, at man i Deres Huuse viste en ugemen Iver for at de, som Fjæbslog om Slagteqvæg, draaf det saakaldte Eiqfjæb, og fortærede saaledes en eller to Flaaffer Diin, om man endog ikke var oplagt dertil; og at der for at bevæge dem, brugtes usædvanlig gjennemtrængende Over=



talesjer. Man forvisser sig om, at De indseer, at det ikke er værd at være for god imod Folk og derved miste sin Søgning, og at det bedste, jaalænge ingen Lov befaler eller bestemmer Eigkjøbsdrifning, er at lade det staa til de Handlendes Tykke, om de ville drikke noget eller slet intet.

Næste nummer af Politivennen bringer en slags svar, hvor sagen lægges op i det helt høje plan:

Den ædle Raadgiver ville visselig ikke have viist den ugemene Jver i at se Eigkjøbene afskaffede, dersjom han havde kjendt Tinggen lidt nøjere og sølgelig indseet, at de dog ikke ere saa ganske uhensigtsmæssige eller unyttige, og det af disse Grunde.

Det er for det første en afgjort Sag, at der ofte bringes stjaalet Kvæg til Torvs (som Kjøberen hverken kan stjæle paa Sælgeren eller paa Kvæget, om hans Syn var nok saa skarpt), og paa denne Maade kan Kjøberen, dersjom den rette Ejer indfinder sig, blive holdt for en Tyv, og straffet som en saadan, hvilket dog ingenlunde kan hændes ham, naar han med Eigkjøbsvidner kan bevise, at have kjøbt det paa et offentligt Torvested. . .

Og endelig bliver det altid en Sag mellem Kjøberen og Sælgeren, hvem af disse der skal betale Eigkjøb; Kjøberen kan altsaa gjerne gjøre det til en Betingelse ved Kjøbet, at han ikke vil give noget til Eigkjøb, og om han ogsaa er skrøbelig nok at lade sig overtale dertil, da kan han derfor meget godt blive befriet for at drikke af Vinen, dersjom han skulle være sliq en stor Hader deraf, og ikke saa ganske oplagt til at drikke. Imidlertid kan jeg dog med god Samvittighed og uden at rødme derved forsikre, at det stedse har været mit højeste Formaal, jaaledes at omgaaes mine Gjæster, at jeg kan være uden frygt, at de af denne Marsag skulde forlade mit Huus. Jeg foragter derfor en hver lumst Bagtaler, og er aldeles ubekymret at min Søgning skal lide Afbræk, som dog denne ædle Mand lader at være saa bekymret for.

De mest berømte af Trommesalsfolkene i den sidste periode var kaptajn *Stauning*, der varetog ledelsen, til han døde 82 år gammel – men forinden var en anden af Stauning-dynastiet, gæstgiver *Johannes Knob Stauning* traadt til, og med ham havde såvel bønder som magistrat idelige bataljer som følge af de utilstrækkelige indretninger af folde og øvrige bekvemmeligheder. Trakasserierne vedvarede til hans død ... og endda derudover.

Enken antog i 1855 som lejer *Frederik Trebbien*, en mand udgået af den kendte københavnske slagterslægt, selv stor slagtermester men desuden kreaturkommissionær i den store stil.

Efterhånden – med de stigende tilførsler – udartede tingenes tilstand sig til det utålelige. Svineri og trængsel, svindel med akciseafgifterne og stadig øget pladsmangel gennemtvang nyordningen.

Kommunen anlagde sit nye kvægtorv på *Enighedsværn's* arealer mod Kalvebodstrand – nogenlunde nær op mod det nuværende Halmtorv. Det efter tidens forhold ret imponerende anlæg kom til at bestå gennem en næsten 50-årig periode, indtil forholdene også her viste sig for små og utidsvarende.

Det nye Kvægtorv åbnedes d. 28. november 1879 – og hele det farverige liv, det gamle torvs stemning og tone fulgte med til de nye omgivelser, hvor traditionerne fortsattes.

Også lidkøbsskikken bevaredes – Kvægtorvsrestauranten i den skumle grå bygning til venstre for hovedindgangen havde med rette ry som spisested. Men Torvets publikum så ikke med alt for stor glæde på udenforståendes besøg ... stueetagen var for kommissionærer, kreaturhandlere og slagtere. Kreaturtrækkerne og karlene (alle autoriserede folk med messingskilt og bevilling) holdt til i kælderens.

På torvedage var der en egen stemning i Kvægtorvsrestaurationen. Der blev spillet en del kort, og bølgerne kunne gå højt, men med sit sand på gulvet og sine store spyttebakker og tobaksrøg så tæt, at man kunne skære i den, var der en vis hygge i det øl- og madduftende lokale, hvor man spiste byens bedste bøf.



*I Kvægtorvets restaurant.*

Et ganske morsomt tidsbillede giver følgende korte ud-  
drag af

## Reglement for Kjøbenhavns Kvægtorv

### § 8

Et hvert i Torvets Stalde eller Folde opstaldet Dyr skald fodres paa den af Magistraten bestemte Maade.

### § 11

Torvets Embedsmænd have til enhver Tid uhindret Adgang til samtlige leiede Lokaler.

### § 12

Det er forbudt at give de ved Kvægtorvet ansatte Betjente Drikkepenge eller Gaver.

Torvets økonomi hvilede på følgende

### BETALINGSREGLEMENT

for

### BENYTTELSE AF KJØBENHAVNS KVÆGTORV

#### 1.

For Indførelsen af et Dyr til Salg paa Kvægtorvet erlægges, hvad enten Salg af Dyret finder Sted eller ikke, følgende Stادهpenge.

For en Ox (Tyr, Stud, Ko eller Kvie) .....	50 Øre
For en Hest .....	20 Øre
For en Kalv under 300 Pd. – eller et Svin .....	20 Øre
For et Faar, et Lam eller en Ged .....	10 Øre
For en Gaas .....	5 Øre
For en Pattegris, som falholdes fra Vogn .....	10 Øre

Stادهpengene beregnes kun en Gang for det samme Dyr, om det end flere Gange fremstilles paa Stادهpladserne, naar de i Mellemtiden ikke har været udført fra Torvet.

For jernbaneforsendelser gjaldt blandt andet følgende paragraf 5:

For Afbenyttelsen af Kvægtorvets Ramper med dertil hørende Opbindingspladser eller Folde betaales for Dyr, der ankomme til Torvet en Afgift af

5 Øre for en Hest
5 Øre for en Ox
2 Øre for et Svin
2 Øre for en Kalv
1 Øre for et Faar eller Lam

## 2.

I 1883 tilbyggedes tre små *slagtehuse*, de første siden de under svenskekrigen afbrændte, og i 1888 kunne man indføre forbud mod slagting i byen og gennemføre tvungen benyttelse af de offentlige slagtehuse.

Slagterne var til at begynde med meget utilfredse med denne ordning; de følte sig, som oldermand *Juul* udtrykte det, »jaget fra hus og gaard«, men det varede ikke så længe, før alle fandt sig til rette, og ingen tænkte på, at det kunne være anderledes. Det må også indrømmes, at nyordningen betød et meget stort hygiejnisk fremskridt.

Den overdækkede *Øxnehal* blev først opført senere og taget i brug d. 28. november 1901. Også dette betød et stort fremskridt, idet kreaturerne i kolde vinterdage hidtil havde været henvist til at stå i timevis i fri luft, ofte dækket af sne, som man måtte fjerne med en kost, når der skulle handles.

Som årene gik, udbyggedes *Kvægtorvet*, så det kom mere på højde med tidens krav. 1910 kom *Flæskehallen* til som erstatning for *Nytorv*, og de hygiejniske foranstaltninger med effektiv dyrlægekontrol gjorde det hele mere betryggende. Men ejendommeligt er det at konstatere, hvorledes traditionen i handelen stadig bevares – sælgeren, slagteren, hækren samt kommissionæren.

På *Vesterbro* lå endnu de gamle slagtergårde, og boderne rundt i byen bevaredes – den sidste af de grimme støbejernsbutikker ved *Nicolai* faldt først i 1917. *Høkernes* rolle i mellemhandelen bliver større i denne periode; det er ligesom denne mellemhandler-klasse finder rigtigt fodfæste, og de driftigste blandt høkernes – vor tids viktualiehandlere – har så meget fremsyn, at de går i spidsen for udviklingen og opretter de første industrielt betonedede virksomheder – folk som f. eks. *Johanneson*, *August Olsen*, *Carl Olsen*, *Heymann*, *Steffensen*,



*Kreaturhandlere 1868: Fra venstre, Hans Mauritzen, Johan Petersen, Emil Mauritzen (fader til Hans M.) og Ludvig Knudsen.*

*Wiedemann* med *Rabeshave Houlberg*, ja, mange flere går i gang med opbygningen af de stor-virksomheder, som skulle få deres glansperiode i Købbyens første år-tier – og som faktisk har dannet grundlaget for den danske konservesindustri, hvis betydning afspejles i et par tal: Den samlede danske kød-eksport nåede i 1963 for første gang op over 100.000 tons – svarende til 625,3 millioner kr. I 1949 androg eksporten 48 millioner kr. Unægtelig en udvikling!

### 3.

I det hele var det gamle Kvægtorv fra århundredskiftet og fremover et betydende handels-centrum. Første verdenskrig satte yderligere fart i omsætningen gennem stor-eksporten til Tyskland. Eksportørerne, som dominerede markedet, købte ind i den helt store stil – man kunne opleve, at hele rækker af kreaturer opkøbes »med stokken« som det hed. Det var »typer« de folk, som handlede. Bredbringede folk i hvid kittel og med fastklinet bowlerhat. Tegnebøger som mursten – handelen foregik pr. håndslag – og kontant. Stokken var hyppigt »den snoede«, af tykkelse og længde som en gummiknippel og forfærdiget af den legemsdel af en tyr, som ikke kan præsteres af en ko.

Når *Berliner-Nielsen* eller en af brødrene *Hansen* berørte bagpartiet af en ko med stokken, betød det *købt* – og snerredes ordet *rækken* dertil, var det ensbetydende med, at hele rækken blev aftaget til enhedspris.

*N. P. Nielsen*, den nævnte *Berliner-Nielsen* eller blot »*Berliner*«, var højt estimeret som stor-aftager. Imponerende var han af skikkelse og fremfærd. Ubestridt høvdinge-type. Han havde et enormt korpus og en tyrenakke som kronedes af en sort bowler, der sad godt ned i panden, og da han luede

lidt med hovedet, så han altid på folk fra neden og opefter. Han talte langsomt og med vægt på hvert ord – og når Berlinereren havde talt, var ingen modsigelse mulig. Når han ikke var på torvet, var han altid på rejse mellem Berlin og København. Han levede sit liv i sovevogne og hotelværelser.

Han ramtes som ældre af sygdom og døde ensom på en frederiksbergsk klinik. Han forlod aldrig sit sygeværelse – ingen skulle se eller have medlidenhed med Berlinereren, der var blevet invalid. Kun få kom på besøg, blandt dem hans finansrådgiver, bankbestyrer *Jensen* fra Haandværkerbankens Kvægtorvsafdeling.

Man fandt ham, hedder det, altid siddende i sin stol med den sorte bowler ned i panden og kufferten med hans jordiske gods under sengen som i gamle dage på hotelværelset, uden nogen komfort eller hygge, parat til hurtig udrykning, men denne gang til den lange rejse, hvorfra ingen vender tilbage.

Mere moderne typer var brødrene *Heinrich, Holger, William, Knud* og *Valentin Hansen*, som oparbejdede omfattende eksportforretninger. De to sidstnævnte brødre lever endnu.

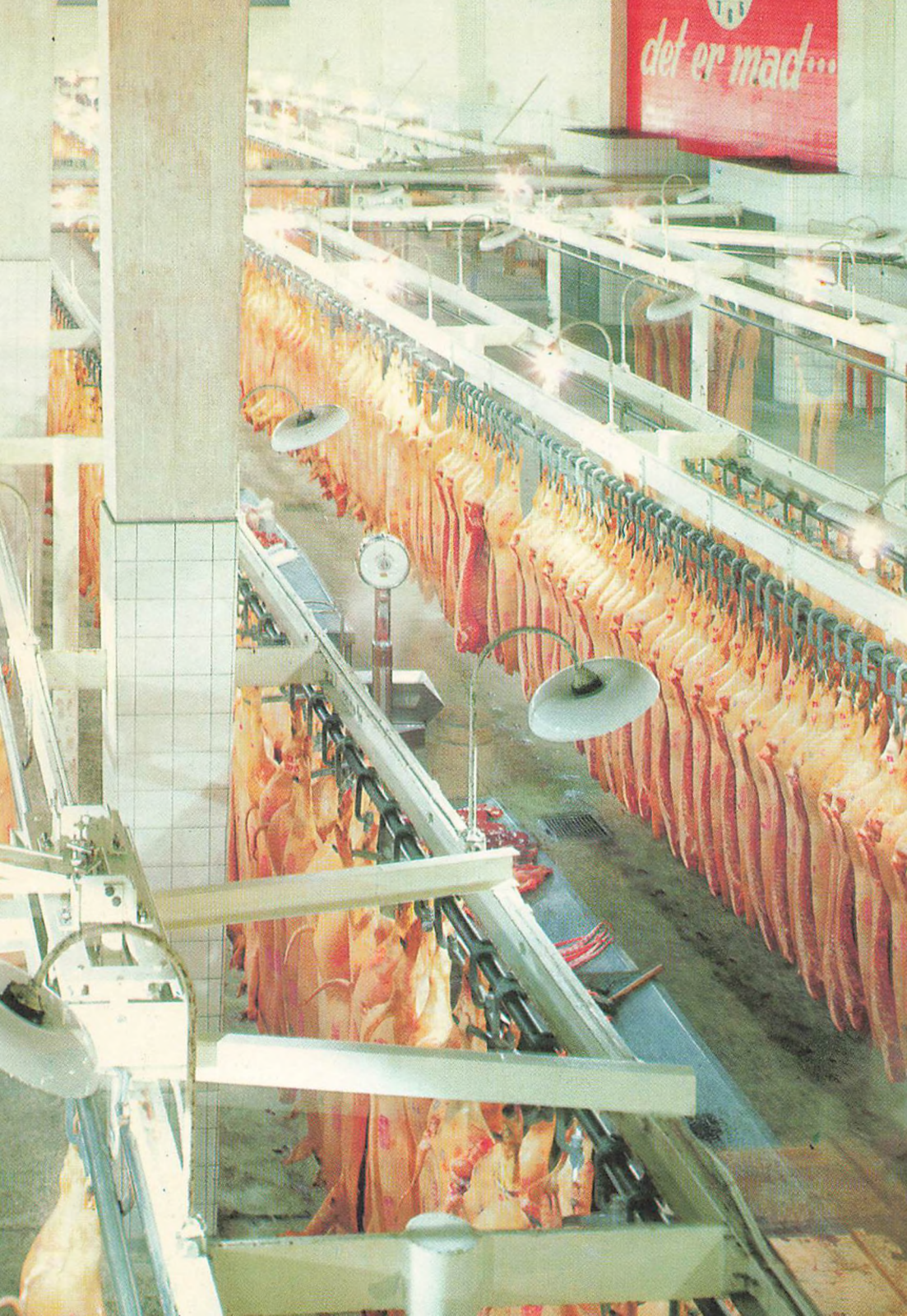
De her nævntes storhedstid faldt under og efter første verdenskrig – men allerede forinden var der sket en udvikling og ændring af kød- og torvehandelen. Som årene gik, var Kvægtorvet blevet udbygget, *Flæskehallen* kom til, og de hygiejniske foranstaltninger – et område hvor vi unægtelig havde ligget langt, langt tilbage – kom fuldt på højde med andre storbyers. Effektiv dyrlægekontrol, strenge bestemmelser for lokaler og alt andet levnedsmiddelhandelen vedrørende gjorde forholdene fuldt betryggende.











111  
det er mad...





# VIII

Flæskehallen toges i brug i 1910 – og dette betød afslutningen på torvehandelen på Nytorv. Det morsomme folkelivsbillede med de mange bøndervogne på rad og række, husmødre, piger og prangere på indkøb – kommissionærernes virksomhed fra gjæstgivergårde, mellem vognene og i deres handelshuse, alt dette farverige og maleriske ophørte – men morsomt nok bevarede treklangen i handelen også under de nye forhold.

Det er stadig samspillet mellem leverandører, købere og handlende, som er prisdannende elementer ved torvehandelen – og dette ganske uanset at der indenfor de forskellige kategorier er opstået nye selvstændige grupper. Leverandørerne er ikke alene de enkelte landmænd – nej, co-operationen har sat ind – tænk blot hvad slagterierne har betydet. Kommissionærerne, der handlede fra gjæstgivergårdene, torvet og deres egne huse, er blevet stor-grossister, slagterne og høkerne har befæstet deres stilling i mellemandelen og gennem en berettiget stands-bevidsthed som folk af faget med varekundskab og uddannelse skal de nok vide at fastholde stillingen også under nutidens nye handelsformer med supermarkedets konkurrence. Og hertil kommer så industrien, der ved sine

storopkøb ofte er i stand til at fungere som udjævningsfaktor ved det svingende forbrug.

Tiden fra »det gamle kvægtorv's« opførelse og frem til KØDBYEN betegner vel nok den mest hektiske udvikling i torvehandelen – og de største spring frem mod helt nye arbejdsformer. Selv om som nævnt Kvægtorvet på godsbaneter-rænet og ned mod Kalveboderne med dets udvidelse efter udvidelse langs Halmtorvet var fulgt godt med tiden og havde moderniseret i stor stil, var den nævnte udvikling, ikke mindst talmæssigt, karakteriseret af tendensen mod stordrift og industri, så kraftig og krævende, at en ny stor indsats måtte foretages. Og her skal det siges, at byen København handlede med fremsyn og largesse. Man satte sig som mål at tilfredsstille de krav – hygiejniske og leveringsmæssige – som stilles til en storbys forsyning med fødevarer af animalsk oprindelse og samtidig centralisere en gros handelen med kød og flæsk samt torvehandelens administration.

Tilførslerne til den gamle flæskehal og slagtehallerne på kvægtorvet var i trediveerne steget til over en halv million svin årlig + 82.000 øksne og 136.000 fodekalve. Også i fjerkræhallen var tilførslen steget til et sådant format, at rammerne sprængtes. Alene udsigten til at forholdene ville blive forbedret ved nyanlæg fik kvægtorvets folk til med resignation at affinde sig med vanskelighederne.

Den nye *Kødby* daterer sig fra 1930, da Københavns Magistrat indstillede til borgerrepræsentationen »at erstatte de gamle slagtehallar med et nyt moderne slagtehus, samt at overdrage til Københavns offentlige Torve- og Slagtehallar det nedlagte Vestre Gasværks Terræn for dertil at henflytte den mellem Politigaarden og Godsbanegaarden beliggende Salgshal med omliggende Fabriks- og Handelsvirksomheder« (Citat fra Grundstensdokumentet, nedlagt i tilloddet blyør 6. Juni 1931).



Slagtehallen stod færdig i oktober 1932 og indviedes af oldermænden for Københavns Slagterlaug, den sagnomspundne *Anders Jensen*, som fra slagtermester havde svunget sig op til ejer af Paladshotellet og godset Kathrinebjerg. Anders Jensen nedskød personligt det første kreatur, der slagtedes i den

nye hal. Hallen var tip-top udstyret med alle mulige finesser, elektrisk transport af kroppene, specialrum for slagtingens og efterbehandlings forskellige faser, glide-kranbaner til kølehus, lokaler for veterinærkontrollen og alle faciliteter for personalet. Til- og frakørsel var forbilledligt ordnet ved ramper for såvel vogne som jernbanetransport med let forbindelse til Kødbyens øvrige etableringer, der opførtes i rask tempo – flæskehal, salgshal, fjerkræhal m. v. Alene salgshallen spænder over næsten dobbelt så stort et gulvareal som Storkøbenhavn stolthed i hin periode, kæmpehallen Forum, der oprindeligt var på 6000 kvadratmeter – sammen med kølerummene dækker den mere end 10.000 kvadratmeter. Kølerummene kan rumme over 4.000 kroppe – og Kødbyen dækker ialt et areal på ikke mindre end 28 tønder land, der strækker sig fra Kvægtorvsgade til Halmtorvsgade og fra Halmtorvet til Ingerslevsgade – 154.500 kvadratmeter! Endvidere er der mulighed for betydelige udvidelser mod vest, idet man har sikret sig forkøbsret, bl.a. til de arealer, der optages af den Alfred Benzon'ske virksomhed.

Den imponerende hvide by, Kødbyen, med dens mangfoldighed af virksomheder praktisk anbragt i gaderne indenfor og ind til hallerne, de rigelige torve og tilkørselspladser indenfor selve rammen, opfylder til fulde sit formål, som det træffende blev skrevet af daværende torvedirektør *Henning Koch* i den af Københavns Kommune i 1935 udgivne bog:

»Med Kødbyen er der føjet et nyt træk til Københavns Fysiognomi som Handelsby. Det er handels- og fabriksmæssigt set et meget omfattende Anlæg med en overordentlig stor Kapacitet, som sikkert vil kunne løse den stillede Opgave: på hygiejnisk betryggende og handelsmæssig fordelagtig Maade at forsyne først og fremmest København og desuden store dele af Landet med Kød- og Flæskevarer.«



Mere koncist og rigtigt kan det næppe siges – og når vi gennem denne skildring af den seneste udvikling indenfor torvehandelen i hovedstaden har fattet os i korthed og kun fremhævet de vigtigste kendsgerninger, er det fordi Kødbyen er noget efterhånden alle – og specielt det publikum dette skrift henvender sig til – kender ud og ind.

Lad os derfor runde dette forsøg på en skildring af karakteristiske træk i torvehandelens udvikling i og omkring hovedstaden med et par ord om den stemning og det af traditioner og et særegent folkefærds karakteristiske egenskaber præget liv, der stadig udfolder sig også indenfor den nyere tids rammer.

---

# IX

I vort mere og mere udprægede velfærdssamfund, hvor planlagt og indpisket konformitet lægger sin klamme hånd på menneskene, og især i byerne, fødes samtidig en stadig stærkere trang til at se tilbage i tiden. Denne trang er i det ydre en interesse men vist også i høj grad en slags latent længsel efter det, man i æventyrene som i virkeligheden ynder at kalde »de gode, gamle dage«.

Man kan ganske vist smile af Storm P.'s berømte »flue«, hvor man ser en krumbøjet mand, der strider sig frem imod den kolde, regnpiskende blæst og hvor man læser Storm's vidunderlige replik: »At tænke sig, at om nogle snese år, så er dette her de gode gamle dage!« Det hjælper altsammen ikke noget, for vi ved vist nok altfor godt, at dette her aldrig kan blive »gode, gamle dage« i god, gammel forstand.

Desto større er fornøjelsen for det moderne, fortravlede menneske, når det midt i metropolis finder skuespil og karakteristika, der trods nymodens ramme alligevel er i så nøje kontakt med fortiden og glemte traditioner, at man fornemmer de *rigtige* gamle dage.

Et sådant skuespil frembyder Kødbyen, hvis man da gør sig den ulejlighed at se igennem det ydre, lytte sig gennem den mur af moderne dagligdags foreteelser, der naturligvis også i dette kødmageriets vældige centrum forefindes i overvældende mængde.

Hvad enten man går, cykler eller er bilkørende, er det noget af et puslespil at trænge ind i kødhovedstaden. I de



*Aktivitet i flaskehallen. Yderst til højre, i hvid kittel, Holger P. Andersen.*

travleste morgentimer – og det er tidligt, nemlig ved halv-syv tiden – gør man klogest i som automobilist at anbringe dette uhandlelige monstrum fjernt fra sit mål, thi ellers risikerer man let at hænge fast mellem vare- og lastbilerne i indkørslen til Kødbyen. Den orden, der sikkert herskede på det gamle slagtertorv, Nytorv, hvor hver enkelt handlende havde sit stade, sin plads til hestevognen med varerne til skue på det åbne lad, har ikke forplantet sig gennem tiderne til vort nuværende ragnarok af et parkeringsproblem – hvilket jo ingenlunde alene gælder Kødbyen. På parkeringspladserne rundt om den store kød- og flæskehal gælder kun én lov; den samme som på alle andre parkeringspladser i København – jungleloven. Nok holder vognene i snorlige rækker som på det gamle Nytorv, men hvad der er gået forud af kamp og snilde, kan man kun gisne om.

Er man nået frem, har man endelig fået plads og er man kommet ud af bilen – ja, så står den uindviede nogle sekunder lidt desorienteret, fordi han her midt i storbyen alligevel befinder sig som i et fremmed land. Man hører mange fremmede tungemål, omend de alle stammer fra Danmark, og der er en vitalitet – pudsigt nok en næsten voldsom *mandsvitalitet*, der ligesom dybt nede i én får en advarende klokke til at ringe. Sære historier dukker op i ens bevidsthed, gamle historier både fra H. C. Andersen og andre fortællere fra andre århundreder. Dette med – han er slagter . . . pas på . . . han slår en proper næve, og der kan let blive slagsmål. Det ligesom ligger i atmosfæren af kød og knogler og blod; fordi slagteren jo er den eneste, der har en lige linie helt tilbage til urmennesket, som drog ud og slog et dyr for panden eller på anden måde nedlagde det til gavn for familien. Et blodigt håndværk, har slagtergerningen været kaldt, den samme betegnelse man giver krigen. Og hvor uretfærdigt mod slagterne. *Deres* er et blodigt håndværk, *deres* er kontakten med blodet – men



*En drøm: Pladsen foran flæskehallen uden biler.*

krigen, soldaterne, massemyrdcrierne, den upersonlige slåen ihjel fra hundreder af meters, kilometers afstand: Det er ikke noget håndværk – kun meningsløst.

Slagterens håndværk er vel vort mindst meningsløse og mest nødvendige, for det er kødet vi lever af, det er kødet som er vort fornemste næringsmiddel, det er kødet, der sætter kulør på vore spisevaner. Måske er det derfor, atmosfæren i kødbyen er en anden end på andre torve med næringsmidler, måske er det derfor, at der i dette håndværk – hvor industrialiseret og ensartet det end er blevet i takt med tidens krav – er en nærmere forbindelse med det gamle, det individuelt betonedede i vor hverdag, som den var gennem århundreder.

## 2.

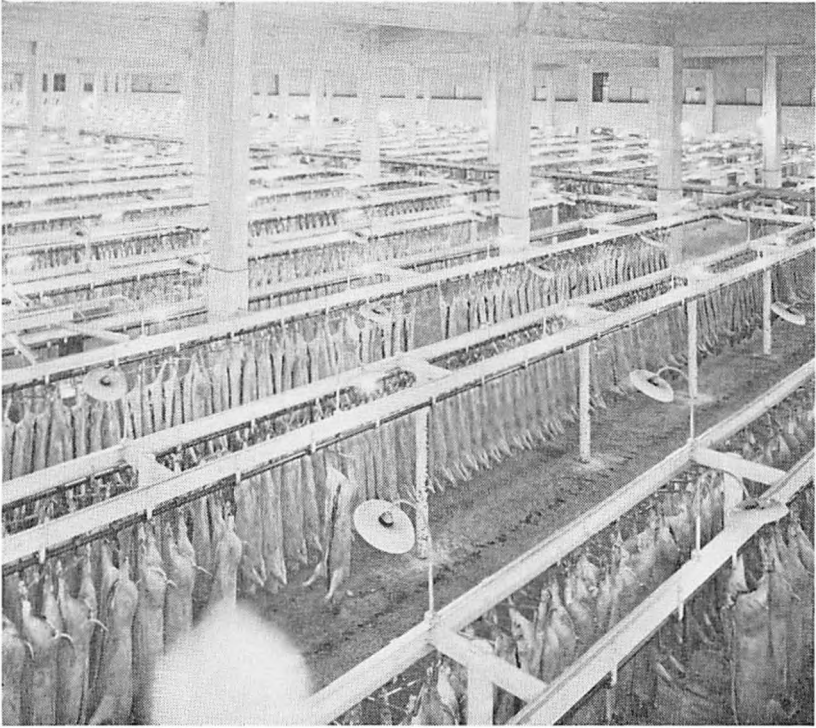
Går man ind i den store hal – den forekommer uendelig, især når alle rækker med kroge er fyldt med de slagtede kroppe. Og der er koldt – altid. Eller rettere sagt: Koldere. En varm sommerdag synes at forsvinde, at sygne hen når man træder ind i det iskolde rum. Og en bidende frostdag kan føles mild, når dørene til hallen smækker i bag en. For derinde hænger de tusinder af okse-, kalve- og svinckroppe lige kommet ud af frysehuset, og kulden fra deres isede ydre forplanter sig i frostdampe gennem rummet og knalder én lige i synet, trænger gennem yder- og undertøj helt ind til huden. Men det er vel kun den uindviede, der føler sådan. Folkene, der dagligt vandrer rundt herinde, har næppe fornemmelser af den art.

Er der koldt efter temperaturen, så er der til gengæld varmt i foretagsomhed. Og atter fornemmer man traditionerne, de gamle skikke, som her midt i hovedstaden er de samme som gennem hundreder af år i laugshistorien. Håndslag som afslutning og ubrødelig afslutning på en handel, noget den i papir druknende udenforstående handelsmand fra de gængse brancher står ganske desorienteret overfor. Et ord er et ord – javel, men skal vi alligevel ikke lige fæstne det på papiret; og underskrifter, og stempler og »fandens pumpestok«. Atter denne fornemmelse af »det gamle« – sådan noget som at hvis man ikke holder aftalen, så vanker der tærsk. Det kan være, det kun er en dunkel fantasi, men det ligger i luften, og det giver *atmosfære*.

Og det er netop sagen – der er en særegen atmosfære over hele det terræn, som hedder Københavns Kød- og Flæskehal, men som i folkemunde slet og ret er Kødbyen. Ude på torvet vandrer man langs butikker og kontorer med navne, som næsten er kendt af hvert barn i Hovedstaden. Fra de store



*Håndslag - og handelen er i orden.*



*Trængsel i hallen.*

lastbiler, fra de omtrent ligeså store annoncer i dagbladene, fra de små vævre varevogne, og fra pølsevognene på alle offentlige torve og pladser. Kødindustriens folk – eller de gamle høkere, der er nået vidt, siden dengang de blev tvunget væk fra torve-vognene med skældsord og knippelslag. Ligesom kommissionærerne fra at varetage deres forretninger for bønderne fra diverse værtshuse og gæstgiverier nu er blevet anbragt i fornemme kontorer på gallerigangene langs hallens sider – de hedder grossererere nu, men fremgangsmåden er såmænd ikke meget anderledes, blot organiseret, lagt i faste rammer, som alt er det ude i Kødbyen; som den slags er det overalt i vor handelsvæsen.



Men i Kødbyen består trods alle moderniseringer en atmosfære af tradition og gammel stil, som mærkes i hver krog af selv de mest rationaliserede virksomheder. Og er man døv eller blind herfor, blændes man af det liv, der på så mange måder minder om det, der leves udenfor Kødbyen, så kan man i hvert fald ikke undgå at blive indkorporeret i atmosfæren, hvis man mæt af syns- og høreindtryk begiver sig op i Kødbyens restaurant med det betegnende navn »Tyren« for her at få mættet helt andre organer.

*Tyren* er delt i to lokaler – hvis man skulle give dem navne efter god, gammel skik, skulle det være krostue og slyngelstue. I førstnævnte er der dug på bordet, der spises diverse måltider, og grosserere, kødfabrikanter, slagtere og andre med forretningsmæssigt ærinde i Kødbyen forhandler og diskuterer. I slyngelstuen, hvis betegnelse ingenlunde betyder, at her kommer kun slyngler, er der naturligvis også megen snak og tale over et hav af bajere, men nokså meget kortspil og billard, ganske som der var det i den gamle kvægtorvsrestaurant længere oppe mod Hovedbanegården.

*Tyren* bærer sit navn med rette, og hvorfor den ikke i højere grad hjemses af de fanatisk kødædende københavnere, der jager rundt i byen for at finde den restaurant, som serverer det bedste oksekød, er egentlig en gåde. Forklaringen er vel nok, at der så decideret er noget »privat« over *Tyren's* klientel. Dette er slagterlaugets restaurant, her er faktisk ikke-kødmagere uvedkommende personer. Nok er det ikke sådan, at alle, som ikke går med den hvide kittel, må betragtes som fremmede, men alligevel – den ganske almindelige borger, der møder op her, *føler* sig udenfor, mærker denne atmosfære af en klike af mennesker, som repræsenterer noget helt for sig selv. Og det kan siges rentud: Den udenforstående, gæsten,

der måske i sit daglige liv slet ikke har særlige tanker om Slagtere og det, de står for, ja som synes at kødmagerverdenen er ham noget uhyre fjerntliggende – tja, når han af den ene eller anden grund er til spisning i *Tyren*, så dirrer en lille misundelsens streng i ham over ikke at »høre til«. Så er han fanget ind af atmosfæren, så er han hjælpeløs fortabt.

Stemningen er høj i *Tyren*, og mangen en god historie, som slet ikke behøver at være fra så forfærdelig gamle dage, går over bordet, mens øl og dramme skylles ned i takt med klirrende billardkugler, klaskende kort og raslende rafflebægre.

Og så går eftermiddagen på hæld. Allerede ved 12-tiden begynder det at tynde alvorligt ud i befolkningen i Kødbyen. Parkeringspladserne tømmes så tilpas, at også almindelige dødelige kan regne med at komme til. Og når man er nået frem mod 15–16 tiden får Kødbyen et forladt udseende. Og der er øde og tomt, så snart mørket falder på. Alt er stille. Kun enkelte kontoriusser haster over pladsen, og længere hen på aftenen er det vægterne, der regerer. Af vanvare kan desuden et patruljerende politibetjentpar køre over pladsen i deres radiovogn. Kun ovre i et hjørne af torvet er der lidt liv om aftenen – men kun dør. Her er der danseskole, og glade unge mennesker og de såkaldte rutine-ægtepar strømmer ud og ind ad porten til instituttet.

Også det liv hører op ved midnatstid – men nu er der ikke mange timer igen, for allerede ved fire-tiden begynder den første aktivitet, og når klokken er seks, er pladsen ligeså myldrende som morgenen før.

Som regel – selv ved midsommer – står solen op over en travl Kødby, hvor der slides og slæbes for at fylde københavnernes spisekamre med bøffer, stege, koteletter og alt det, der giver vor kulinariske tilværelse farve – kød under enhver form.



*Den gamle dame fortæller -*

Ingen god gård uden en god kone – og ingen kro kan drives, hvis ikke vor mor selv regerer i køkkenet. Disse gamle sandheder har deres gyldighed – også andetsteds end på landet.

Fru *Ellen Andersen* kunne tale med derom, hvis ikke principiel beskedenhed forbød det.

I 1897 blev hun gift med P. Andersens søn, *Viggo*, og siden har hun – først gennem virksomt medarbejde senere ved indseende og usvækket interesse fulgt med i firmaets vækst fra beskedent omfang til kommissionsforretning af format.

I dag lever fru Andersen sin mere tilbagetrukne privat-tilværelse i Charlottenlund. Hjemmet er skønt, ikke særlig præget af den smag, der var tidens, men i forbløffende grad renfærdig moderne . . . ikke noget med klunker eller andre reminiscenser fra perioden omkring århundredskiftet – nej, dejlige billeder på væggene, kunst af karat, og møblerne gedigent stilfulde i interieur'er samstemt med frigjort personlig smag.

Fru Andersen fylder 88 i år og er nu nogenlunde rask efter at have været gennem nogle hospitalsophold. Erindringen er der intet i vejen med, og tankens klarhed ej heller. Den besøgende, som møder fruén for første gang, får et indtryk af en myndig dame, hvor værdighed udspringer af naturlig stillingtagen til dagens problemer og det præg, et langt og arbejdsomt liv helt selvfølgeligt giver, når rettesnoren altid har været: *Punktlighed* i varetagelsen af kunders interesse, *retfærd* i forholdet til medarbejdere og sund udbygning af foretagendet efter de af forgængerne lagte principper.

Vel tager dette skrift ingenlunde sigte på at gøre firmaet *P. Andersen* til et hovedpunkt under skildringen af torvehandelsens udvikling i København, og ej heller er det på nogen måde hensigten i jubilæets anledning at tage lueforygldning i brug. Men som et led i helheden og til illustration af udviklingen kan det have sin interesse at høre hvad den, der personlig var med i den første store opvæksts år, kan berette fra tiden, da torvet *var* torv, og *Kødby* endnu ikke eksisterede.

– Den store forskel var vel nok det langt mere personlige forhold til kunderne, siger fru Andersen. Farfar ville ikke ha' telefon – han talte med folk direkte, eller man sendte *skriftlig* besked. Og breve var dengang sirligt udformede – vi har ofte moret os med at blade tilbage i de gamle kopibøger og set, hvor stor omhu der var lagt i skriftlige henvendelser – selv dagligdags karakter.

Størstedelen af torvhandelen var dengang koncentreret om *Nytorv*. Bønderne kom kørende med deres vogne og varer og holdt som regel for natten ind i de gamle gæstgivergårde, af hvilke der var så mange og så vel kendte i kvarteret – *Ny Knapstedgård*, *Tre Hjorter* for bare at nævne et par af dem på Vestergade. Flere af dem eksisterede til langt efter århundredskiftet.

Farfars firma var jo opstået på den måde, at han, som selv var bondesøn og kom af små kår, var rejst til København, hvor han blandt andet kom til at arbejde for landmændene, der tog ind på gæstgivergårdene – han var jo kendt med heste og køretøjer og skal have været en god gårdskarl af dem, man fik tillid til. Ja, så megen tillid, at når bønderne af og til ikke havde fået solgt deres varer og måske fået en tår over tørsten, så overlod de *P. Andersen* at tage grisen, fjerkræet, eller hvad det nu kunne være, på torvet en gang til og bringe den bedst mulige handel ud af det.

Pengene kan du jo fly os senere, hed det.

28/5

## L Nielsen Ulygerløst

1 Opier 165 kr a 33 —	57 45
1 J 158 kr a 33 —	52 14
1 J 162 kr a 33 —	53 46
1 J 167 kr a 31 —	51 77
1/3 Tomic 842 kr a 28 —	95 91
	<hr/>
	308 83

Engl- 2 20	
reklamering a 90	
Ulejlig 3 80	6 90
	<hr/>
	308 83

Med Ulyg  
P Andersen

Og afregningerne kom pr. omgående med opgivelse af opnået pris, - og så på foden opført den post, vi i dag ville kalde *provision*, men som efter tidens form anførtes:

for Ulejlighed...

... en post, der oftest kun løb op i en størrelsesorden omkring 48-72 øre.

– Der er jo unægtelig sket en udvikling siden dengang, siger fru en med et smil, men det var altså begyndelsen, – og udfra dette voksede virksomheden op. Jævnt og stille i starten, først senere tog det fart. Sønnen, min mand, blev hentet hjem fra Hamborg, hvor der var udbrudt kolera, og han kom straks med i forretningen.

– Kendte De Viggo Andersen på det tidspunkt?

– Kun ganske flygtigt, – faktisk mødtes vi på danseskole. Dengang tog man undervisning hos Poul Petersen. Han var vel Hans Becks forgænger og en meget streng herre. Jeg kan huske, at Viggo en aften *faldt* – og så uheldigt at han brækkede armen. Men det afficerede ikke balletmesteren. Han lod ham danse videre med den brækkede arm.

– Viggo Andersen faldt altså samtidig for Dem, frue?

– Måske – han var en god og ganske flot fyr . . . og jeg var vel også faldet lidt for ham. I hvert fald blev vi forlovet og så gift i 1897.

De første år var trange. Hele forretningens tilsnit var vel nok efterhånden blevet lidt for konservativt, og den havde stået noget i stampe. Viggo var på faderens tilskyndelse rejst til Hamborg, hvor en fætter havde skaffet ham en udmærket plads, men så kom kolera-epidemien i 1893, som gjorde, at han rejste hjem og gik ind i firmaet.

Han var kun 20 år, men var sprængfuld af idéer og havde under opholdet i udlandet fået frisket sit livssyn op. Samarbejdet med faderen gik udmærket, og virksomheden moderniseredes i rask tempo. Viggo blev optaget som kompagnon, og da vi blev gift, arbejdede jeg også med på de områder, hvor jeg kunne gøre nogen nytte. Jeg kom godt ud af det med Viggos forældre. Hans mor var en stout dame, som levede til hun blev over 90.

Vi havde til at begynde med en lille lejlighed i Vendersgade og var hårdt spændt for med at betale af på lån og



*Slagtervogne på Nytorv omkr. 1900.*

etableringsomkostninger – vi fik såmænd ikke råd til bryllupsrejse før syv år efter brylluppet!

Senere flyttede vi til *Nytorv 11* – ejendommen med den store gård, hvor nu vores børn blev født. Her kunne bønderne holde ind med deres vogne, så de var klar til torvet i den tidlige morgenstund. Der blev bygget et halvtag ud over gårdspladsen, så vognene kunne holde i læ . . . er det ikke det, man nu kalder *car-port*, når man skal være moderne?

Det var morsomt at iagttage det levende liv, der udfoldede sig her omkring Nytorv med den store trafik af hestevogne, som kom kørende med varerne ude fra landet, og hvor handelen tog sin begyndelse tidligt på morgenstunden.

*Slagterne* og *Høkerne* dominerede Nytorv – fjerkræet var mere henvist til Gammeltorv. Handelen foregik direkte mand og mand imellem. Bønderne stod jo ved vognene med varerne,



og slagterne kom og så dem an. Naturligvis tingedes der om prisen, men det gik nu hurtigt. Enhver handel afsluttedes med håndslag, og det var absolut lige så bindende som en underskrift. Sådan er det i øvrigt stadig skik i Købbyen, den mand, som løber fra sit ord eller håndslaget, er simpenthen *færdig* –

I disse år gik udviklingen støt fremad. De første provins-slagterier dukkede op, og min mand rejste rundt og besøgte dem. Vi fik de fleste af dem som faste kunder, og der opstod et meget personligt venskabsforhold mellem direktørerne og os – jeg har glædet mig over, at denne linie har kunnet fortsættes op gennem tiderne, selv om der jo nu er langt flere og langt større slagterier, end tilfældet var dengang.

Efterhånden udvidedes forretningen så meget, at vi måtte købe også ejendommen *Nytorv 13*, hjørneejendommen til Bro-læggerstræde.

Det er i øvrigt for mig ganske morsomt, som min skæbne har været knyttet til Nytorv. Mine forældre havde en overgang deres lejlighed i nr. 27, naboejendommen til det daværende rådhus, Domhuset. Den ejedes af *Søren Kierkegaard*, der selv havde boet her, og jeg husker allerede fra den tid det morsomme sceneri på torvet med bøndernes åbne ladvogne og det hektiske liv om morgenen, når handelen foregik.

Min mand var personlig med hver eneste dag. Jeg tror nok, man syntes, han var lidt streng – i hvert fald fandt han sig ikke i, at folk bare kom og kiggede på varerne, hvis de ikke ville købe. Så hed det kort og bestemt:

*Væk fra vognen!*

Firmaet var nu kommet ind i en rolig og støt udvikling, og vi fik mulighed for at tage det lidt lettere. Vi havde fortrinligt personale, gode folk, der blev hos os længe. Jeg husker særlig en morsom mand, *Hans Larsen*, som var lidt af en type, og vor trofaste førstemand på kontoret, en af min mands skolekammerater, *Christian Jørgensen*, der holdt styr på de efter-



*Regndag på Nytorv omkring 1910.*

hånden omfattende regnskaber. Man handlede jo på andre måder dengang, det var mest med kontanter, og jeg mindes en lille pudsigt historie fra det år, hvor vi omsider kunne tillade os at tage på bryllupsrejse.

En af vore betroede kvindelige funktionærer havde det uheld, at der blev stjålet en hel pose med forretningens penge – det var *guldpenge* – fra hende, og det var umuligt at opklare, hvordan det var gået til. Hun var ulykkelig, da hun skulle forklare sagen ved vor hjemkomst, men hun fik den ordning med min mand, at hun kunne betale beløbet af ved små månedlige indbetalinger – og så varede det i øvrigt ikke ret længe, før hun fik sin løn forhøjet. Da hun nogle år efter blev gift, efter forlængst at være færdig med tilbagebetalingen, fik hun som bryllupsgave fra min mand og mig – en pose med de penge, hun punktligt havde tilbagebetalt.

Og De kan tro, hun var lige så lykkelig den dag, som hun var fortvivlet, da posen med gullet blev stjålet.

Så kom det jo dertil, at torvehandelen på Nytorv skulle flyttes bort. Man byggede de første slagte- og flæskchaller ude ved Halmtorvet. Nogle af slagterne flyttede straks derud, andre rykkede ned til Nikolaj Tårn. De husker måske boderne med jernskodderne, »*Maven*« som gamle københavnere kaldte dem . . . ?

Udviklingen medførte, at det blev for besværligt at have kontorerne på Nytorv. De blev flyttet ud til en ejendom, Landmandsbanken havde i Bernstorffsgade. Ejendommene på Nytorv har vi endnu, men vi selv flyttede til villaen på Nyvej, hvor Holger er vokset op, og til sidst, da han blev sendt ud for at forberede sin indtræden i forretningen, fik vi vort hjem i en villa i Rungsted.

Det var min mands opfattelse, at Holger skulle gennemgå en grundig uddannelse i faget. Man tør vist roligt sige, at den fik han også. Efter skolegang og kursus kom Holger rundt til en hel række slagterier – men det gik ham ligesom det var gået min mand, at han som ganske ung kom tilbage, og 17. marts 1924 blev han optaget i firmaet som kompagnon.

Det gik i al fredelighed, som det jo også skulle, og min mand trak sig tilbage i 1940. Men kun ti dage efter at dette var sket, døde han. Han havde ikke kunnet finde sig i bare at nyde livet i Rungsted, men ville absolut ind på torvet og se at tingene gik, som de skulle – og så pådrog han sig i det meget hårde vejr, vi havde den vinter, en lungebetændelse, som satte punktum for et virksomt liv. Han var kun 66 år, da han døde.

Det var jo et stort ansvar, der blev lagt på Holger, som dengang ikke var mere end 38 år – men det har været mig en glæde og opmuntring i min alderdom at se, hvordan han har kunnet bevare de gamle traditioner, fastholde kundekredsen og det personlige forhold til både de gamle og de nye . . . men det er vel ikke meningen, at jeg skal sidde og fortælle, at jeg er glad for min søn og for som det er gået . . . ?

Vi har sluttet samtalen med fru Andersen.

Hun er sikkert i fuld overensstemmelse med sin søn, når hun stopper op netop på det punkt, hvor hun gjorde det.



*Nystorv omkring 1864.*

## FIRMAET P. ANDERSEN

Firmaet P. Andersens udvikling falder i tre perioder – grundlæggerens og skaberens, *P. Andersens*, hvor det egentlige tillidsforhold blev opbygget. Efterfølgeren *Viggo Andersens* tid var den store udviklingsfase med modernisering og vækst, således at omsætningen i løbet af tyve år blev mere end femdoblet. Endelig nu den tredje periode, hvor tempoet ikke har været ringere, tværtimod kan tredje generation ved 100 års jubilæet notere en yderligere styrket position.

Men herved skal ikke dvæles. Hver tid har sin arbejdsform, hvert nyt tidsafsnit stiller sine krav. Det gamle firma har bevist, at det ingenlunde er stivnet i indgroede sædvaner, men tværtimod har kunnet holde og videre udbygge den af forgængerne skabte førerstilling – blandt andet ved en betydelig eksportvirksomhed i samarbejde med Edvin Hansen, en søn af tidligere nævnte Heinrich Hansen. Dette har kunnet ske uden at gå på akkord med hverken principper eller traditioner. De bevares og videreføres. Således kan nævnes at hensigten er i jubilæumsåret at lade en ny ung mand, fjerde generation – Holger P. Andersens søn, *Peter Andersen*, indtræde i firmaet som sin fars kompagnon sammen med prokurist *Thorkild Meinertz*, veltjent medarbejder gennem snart 25 år.



*1864 - 1893*  
*Peter Andersen*



*1893 - 1940*  
*Niels Viggo Andersen*



*1940 -*  
*Holger P. Andersen*

For elskværdig bistand og venlig imødekommenhed under forarbejdet til dette skrift takkes personalerne ved Bibliotekstilsynet, Københavns Kommunes Hovedbibliotek, Centralbiblioteket i Hillerød samt Raadhusbiblioteket. Endvidere for værdifuld assistance ved fremskaffelse af illustrationer og andet materiale redaktionens tak til museumsinspektør Steffen Linvald, Københavns Bymuseum, Arkivar Helge Toftager, Inspektørerne Jørgen Friese, Torvedirektoratet og Eide Jakobsen, Høkerforeningen.

*Litteraturhenvisninger:*

Troels Lund: Dagligt Liv i Norden  
A. Bindslev: København, By og Erhverv  
Borgervennen, årgang 1858  
Politivennen, div. årgange  
Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn  
Lindvald, Mentze & Friis Møller: Danmarks Hovedstad  
Dansk Slagteriarbejderforbunds Jubilæumsskrift  
H-Hjorth-Nielsen: Københavns Slagterlaug  
Mogens Lebech: Nytorv  
C. A. Clemmensen: Omkring Københavns Kvægtorv  
ABSALON, div. årgange  
Forskønnelsen, FØR og NU m. v.  
Reglement for benyttelsen af Københavns Kvægtorv  
Westring: Om indretningen af et Kvægtorv  
(Landhusholdningsselskabets forslag  
og dets senere behandling i magistraten)  
Koblauch: Fra den gamle Slagtergaard  
Høkerforeningen i København, div. jubilæumsskrifter  
Træk af Torvehandelens Historie (håndværkerbanken udg.)  
Henning Koch: Kødbyen  
Illustreret Tidende, div. årgange  
Carl Bruun: København



## FRA NYTORV TIL KØDBY

under redaktion af Svend Carstensen og Jørgen Rothenborg er udsendt i anledning af firma P. Andersens 100 års jubilæum den 19. april 1964.

Klicheerne er fra Cliché A/S, farvetryk i offset fra Stenby Tryk A/S og bogbinderarbejdet udført af Oscar Møller. Sat med Intertype Baskerville og trykt på matglattet Specialtryk fra A/S De forenede Papirfabrikker af C. Hamburgers Bogtrykkeri A/S.



